

TÜRKİYE’DE ADALET İLKESİ BAKIMINDAN YÜKSEKÖĞRETİMDE FİNANSMAN POLİTİKASI: KİM FAYDALANIYOR? KİM ÖDÜYOR?

Yrd. Doç. Dr. Filiz GÖLPEK*

ÖZ

Eğitimin bireylerin kazanma kapasiteleri ve iktisadi büyüme üzerinde güçlü bir etkisinin bulunduğu konusunda görüş birliği bulunan iktisatçılar, insana beşeri sermaye olarak yaklaşmışlardır. Bu yaklaşım, eğitim yatırımlarını arttırmıştır. Bu artış, eğitimde adalet düşüncesinin de tartışılmasına neden olmuştur. Gelişimi oldukça uzun bir süreci kapsayan bu düşünce, toplumsal sınıflar ve kökeni ne olursa olsun insanların diğer insanlarla aynı hak ve özgürlüklere sahip olması biçiminde tanımlanmaktadır. Böyle bir adalet anlayışı, hem yükseköğretime kayıt olmayı, hem de yükseköğretimi tamamlayabilmeyi kapsar. Oysa araştırmalarda, eğitim olanaklarından yararlanmada bireylerin sosyal ve ekonomik durumları ile finansman politikalarının etkili olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de adalet ilkesine hizmet edecek yükseköğretim finansman politikası için teknik bir çerçeve oluşturmaktır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye’de üst gelir gruplarına ait bireylerin yükseköğretim harcamalarından daha fazla faydalandığı, alt gelir gruplarına ait bireylerin vergi gelirleri içinde önemli bir paya sahip olduğu halde çok daha az faydalandığı ve bu sonucun da son otuz yılda pek bir değişikliğe uğramadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, finansman, maliyet, gelir, adalet.

THE FINANCIAL POLICY IN HIGHER EDUCATION IN THE VIEW OF PRINCIPLE OF EQUITY IN TURKEY: WHO BENEFITS? WHO PAYS?

ABSTRACT

The economists, who have consensus on the approach that the education has a strong effect on the acquisition capacity and economic growth, think people as human capital. This approach has increased investment in education. This increase in education has led discussion on the idea of equity. This idea which has a quite long development process, is defined as people have the same rights and freedom regardless of their social class and origin. This kind of idea covers both registering and completing higher education. But, it is seen in researches that social and economic status of individuals, and financial policies have an affect on taking the advantage of educational opportunities. The aim of this study is to create a technical framework for the financial policy of higher education that will serve for equity principle in Turkey. At the end of this study it is seen that people who belong to higher income groups benefit from spendings for higher education than people who belong to lower income groups, although they have on important ration in tax income, and this hasn't been change for the last thirty years.

Keywords: Higher education, finance, cost, income, equity.

* Gazikent Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonomi Bölümü, e-posta: filiz.golpek@gazikent.edu.tr

1. GİRİŞ

İşgücünün niteliklerini yükselterek geliri arttıran ve iktisadi büyümeyi sağlayan eğitim, iktisatçıların çoğu tarafından bir yatırım olarak kabul edilmiştir. İnsan kaynaklarının bir çeşit sermaye olduğu ve insan kaynaklarına yatırım yapma fikri gitgide rağbet kazanarak eğitime, artan oranlarda yatırım yapılmaya başlanmıştır.

Eğitim yatırımlarının giderek artması eğitimde adalet düşüncesinin de gelişmesine ve uzun yıllar tartışılmasına neden olmuştur. En nihayetinde eğitimde adalet, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nde (1948) en önemli ilerlemesini gerçekleştirmiştir. Bu bildirmede, tüm insanların özgür oldukları, onur ve haklar bakımından eşit doğdukları belirtilmektedir. Temel eğitimin zorunlu olduğu ve yükseköğretimin liyakatlerine göre herkese tam eşitlikte açık olması gerektiği de belirtilerek her düzeydeki eğitim hakkı evrensel boyutta hukuksal güvenceye bağlanmıştır.

Birçok ülkede, devlet, yükseköğretim dahil eğitimin tüm seviyelerindeki harcamalarının çoğunu üstlenmekte, kurumların parasal gereksinimlerini doğrudan ve kamu sübvansiyonu yoluyla karşılamaktadır. Bunu da eğitimin ekonomik önemi ve eğitimde adaletin sağlanması bir diğer deyişle, eğitimi herkes için erişilebilir kılmamanın bir gereği olarak gerçekleştirmektedir. Ancak, eğitim sübvansiyonlarının dağıtımında ailelerin gelir durumları dikkate alınmamakta ve sadece üniversitede kayıtlı öğrencilere eşit yardım ilkesi uygulanmaktadır (Fernandez ve Rogerson, 1995, s.250). Oysa adalet, alt gelir grubunda bulunanların da yükseköğretime kayıt olabilmesi, hizmetlerden yararlanabilmesi ve tamamlayabilmesi anlamına gelmektedir. Bu ise, devlet sübvansiyonların, düşük gelirliye yüksek, yüksek gelirliye düşük oranda uygulanması gibi farklı gelir grubundaki ailelerin çocukları için farklı sübvansiyonların uygulanmasını gerektirmektedir (Cohn,1979, s.300; Oosterbeek,1998, s.21).

Yüksek oranlı kamusal finansman uygulaması aynı zamanda, yükseköğretimde aşırı talep yaratmıştır. Bu durum, fiyatı sıfır veya çok düşük olan bir malın veya hizmetin talebinin marjinal faydası sıfır veya sıfıra çok yakın oluncaya kadar artacağı biçimindeki basit bir iktisat kuralıyla ilişkilidir. Nitekim literatürde, yükseköğretimin ücretsiz veya buna yakın olmasının yükseköğretim talebini önemli ölçüde artırdığına dair önemli deliller bulunmaktadır. Özünde adil olmayan böyle bir uygulama, talebin tamamı karşılanmadığı için üniversite giriş sınavı gibi bir eleme sisteminin uygulandığı durumlarda adalet ilkesi gözetilmemektedir. Yükseköğretime girmek isteyen öğrenciler, rekabetçi giriş sınavında başarılı olabilmek için özel ders alarak veya dersanelere giderek hazırlanmak zorunda kalmaktadırlar. Böyle bir hazırlığın maliyetinin ailenin gelirinə bağlı olması, en iyi şekilde hazırlanan yüksek gelir gruplarına ait öğrencilerin giriş sınavlarında başarılı olma olasılığını arttıracaktır. Bu konuda yapılmış araştırmalarda, giriş sınavlarında yüksek gelir gruplarına ait öğrencilerin, düşük gelir gruplarına ait öğrencilerden birkaç kat daha fazla başarılı olduğu görülmüştür (Kanellopoulos ve Psacharopoulos, 1997, s.73; Lewis ve Dünder, 2002, s.171; Bray ve Kwok, 2003, s.613).

Böyle bir sonuç, üst gelir gruplarının, hazırlık kursları biçimindeki örtülü fiyat mekanizması yardımı ile giriş sınavını kendi lehlerine çevirebildiklerini ve yükseköğretim hizmetinden faydalanabildiklerini göstermektedir. Alt gelir grupları ise, vergiler yoluyla finansmana katıldığı halde, giriş sınavı yüzünden yükseköğretim hizmetlerinden yararlanamamakta veya üniversiteye başka nedenlerle girememektedir (Psacharopoulos ve Woodhall, 1985, s.140; Stiglitz, 1994, s.465-467).

Yüksek gelir grubunda bulunanların artan oranlı dolaysız vergiler yoluyla eğitimin finansmanına önemli ölçüde katkıda buldukları biçiminde bir iddia da vardır. Ancak bu iddia gelişmekte olan ülkeler için geçerli değildir. Bu ülkelerde artan oranlı dolaysız vergilerin kamu gelirleri içindeki payı dolaylı vergilerden çok daha azdır (Heath,1998, s.360; Aslan, 2002, s.232).

Kamusal finansman lehinde de görüşler vardır. Buna göre, yükseköğretim mezunları mezuniyet sonrası artan gelirlerinden dolayı daha yüksek vergi ödeyeceklerdir. Birçok durumda bu iddia, vergi sistemlerinin bunu sağlayacak kadar artan oranlı olmadığı gerçeği tarafından geçersiz kılınmaktadır (Fernandez ve Rogerson,1995, s.257-258). Yükseköğretim seviyesinde kamusal finansman sanıldığı gibi adalet ilkesine hizmet etmemektedir.

Bu çalışmanın amacı, yükseköğretimde yerleşik finansman politikasının adalet ilkesi bakımından daha önce çeşitli kurum ve kuruluşlar (Yüksek Öğretim Kurulu, Eğitim Sendikası, Türk Eğitim Derneği, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Kurumu) ile başkaca çalışmaların bulguları analiz edilmek suretiyle, Türkiye’de daha adil bir finansman politikası için teknik bir çerçevenin oluşturulmasına çalışmaktır. Çalışma, giriş ve sonuç dahil dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, yükseköğretimin finansmanında, harcamalardan kimin faydalandığı, kimin ödediği soruları üzerinde durulmaktadır. Bunlar, adalet ilkesini karşılamak üzere alternatif finansman politikasının temel kriterlerdir. Yükseköğretim harcamalarından kimin faydalandığı, yükseköğretime giriş sistemleri ve giriş maliyetleri ile yükseköğretimde kayıtlı öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik durumu analiz edilerek belirlenmeye çalışılmaktadır. Yükseköğretimde harcamaları kimin karşıladığı, özel harcamalar ile kamu harcamaları analiz edilerek tespit edilmektedir. Üçüncü bölümde, Türkiye’de bir meta analizi şeklinde farklı araştırma verilerinin karşılaştırmalı değerlendirmelerine dayalı olarak mevcut sistemin adalet ilkesi bakımından analizine yer verilmektedir. Dördüncü bölümde ise, istatistiksel anlamda bir analizle bu değerlendirmelere ulaşılmamakla birlikte, yerleşik finansman politikasına kıyasla daha adil olduğu varsayılan alternatif bir finansman politikası önerilmektedir.

2. ADALET İLKESİ BAKIMINDAN YÜKSEKÖĞRETİMDE FİNANSMAN POLİTİKASI

Eğitim hizmetlerinden toplumun tüm üyelerinin yararlanması ve bu hizmetin adaletli bir şekilde sağlanması eğitimde adaletin esasını oluşturmaktadır. Yükseköğretimde adalet ise, eğitimdeki adaletin bir uzantısı olup yükseköğretime girişi, yükseköğretim sürecini ve yükseköğretime tamamlanabilmeyi kapsar (Quihenh ve Delin, 2004, s.75-84). Özellikle, yükseköğretime girişte adaletin sağlanması finansal açıdan önem taşımaktadır. Adalet konusu, temelde ailelerin sosyo-ekonomik durumlarıyla ilgilidir. Bireylerin eğitim fırsatlarından yoksun kalmalarının en önemli nedenlerinden biri ebeveynlerin geliri ve eğitim seviyelerinin düşük olmasıdır (Masters, 1969, s.162; Bowen, 2004, s.2). Bu, özellikle, yükseköğretimde giriş sınavının uygulandığı bir ülkede önemlidir. Yüksek gelirli ailelerin çocukları iyi hazırlanarak sınavlarda başarılı olmakta ve bir yükseköğretim kurumunda öğrenim görebilmektedir. Böyle bir eleme sisteminin olmadığı ülkelerde bile, gelir seviyesi, çocuğun okula kabul edilmesinde önemli bir faktördür (Lewis ve Dünder 2002, s.182).

Birçok ülkede alternatif yatırım alanları karşısında eğitim için önemli miktarlarda kaynaklar kullanılmakta ve özellikle yükseköğretim hizmeti çok büyük ölçüde devlet tarafından sunulmaktadır. OECD üyesi ülkelerde, ilk ve ortaöğretimdeki harcamaların kamu kaynakları tarafından karşılanma oranı ortalama %80’den daha fazladır. Yükseköğretime tahsis edilen kaynakların oranı ise, diğer eğitim seviyelerine göre önemli miktarlarda yüksektir (OECD, 2009).

Eğitim harcamalarının kamusal kaynaklardan karşılanması bazı gerekçelere dayandırılmaktadır. Bu gerekçeler, eğitimin iktisadi büyümeye etkisi, adaletin ve etkinliğin sağlanması, eğitimin dışsallıkları, kamusal mal olması, eksik sermaye piyasaları, eksik bilgilenme ve monopolleşme eğilimlerinin oluşmasını önlemek, demokrasinin yaygınlaştırılması, ABD gibi ülkeler için söz konusu olan ortak değerler arayışı ve çocukların korunması şeklinde sıralanabilir (Bray ve Kwok, 2003, s.619).

Ancak, bunlardan özellikle adaletin sağlanması gerekçesi, eğitim finansmanını yoğun tartışmaların yapıldığı alanlardan biri haline getirmiştir. Eğitim fırsatlarından tüm bireylerin adil bir biçimde yararlandırmak amacıyla yükseköğretimin bedelsiz ya da buna yakın bir biçimde sunulması adalet ilkesi bakımından beklentileri karşılamamıştır.

Yükseköğretime yapılan kamu desteğinin eğitimde adalet ilkesine hizmet etmemesinin bir başka nedeni, yükseköğretimde giriş sınavının olmasıdır. Yüksek gelir grubuna ait öğrenciler, yükseköğretim öncesinde daha nitelikli eğitim alma olanaklarına sahip olduklarından sınava daha iyi hazırlanmaktadır. Ayrıca bu öğrenciler, sınava hazırlanma yöntemlerine bağlı olarak değişen harcamalara ve dolaylı maliyetlere (vazgeçilen kazançlar) katlanabildiklerinden yükseköğretim hizmetinden daha fazla yararlanma şansına sahip olmaktadır. 1988 tarihli Dünya Kalkınma Bankası Raporu'nda, yüksek ve orta gelir grubunda bulunanların yükseköğretime tahsis edilen kaynaklardan yararlanma oranının %80-90 olduğu; gelişmekte olan ülkelerde, toplam nüfusun %70'e yakınının en fazla ilköğretimi tamamlayabildiği ve eğitime tahsis edilen kamu kaynaklarının da sadece %22'sinden yararlandığı görülmüştür (Aslan, 1998, s.347).

Adaleti sağlamak, eğitim hizmetlerinden yararlananların gelire göre değişecek şekilde maliyete katılması ile mümkündür. Bu ise, özel finansmana müsait olan yükseköğretim seviyesinde yükseköğretim maliyetlerin karşılanmasının kamu kaynaklarından ailelere kaydırılması şeklinde olabilir. Bunun anlamı, yükün vergi mükelleflerinden büyük ölçüde hizmetlerden faydalananlara kaydırılmasıdır (Aslan, 2002, s.225). Buradan da yükseköğretim hizmetinden birinci derecede yararlanan öğrencilerin, yükseköğretim maliyetine katılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ancak, bu öğrencilerin yükseköğretim maliyetinin ne kadarına katılacağı belirlenmesi de son derece önemlidir. Bunun için yapılacak bir değerlendirmede özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan oranlı dolaysız vergilerin kamu gelirleri içindeki payının dolaylı vergilerden çok daha az olması sonucu da dikkate alınırsa finansmana katılımın, aile gelire göre değişmesi ve sağlanan faydaya paralel olması gerektiği açıkça görülmektedir.

2.1. Yükseköğretim Harcamalarından Kim Faydalıyor?

2.1.1. Yükseköğretime Giriş Sistemleri

Birçok ülkedeki üniversite sistemleri, ortaöğretimden sonraki aşamayı kapsayan 4-6 yıllık yükseköğretim programlarıyla 2-3 yıl mesleki eğitimi veren kısa süreli programlardan oluşmaktadır. Yükseköğretim, ortaöğretime tamamlayan öğrencilerin kayıt yaptırabilecekleri eğitim düzeyidir. Ülkelere göre değişmekle birlikte, ortaöğretim diploma notuna ve/veya üniversite giriş sınavında elde edilen başarıya göre yükseköğretim kurumlarına kayıt yapılmaktadır. Bazı ülkelerde giriş sınavı uygulanmasına rağmen, bu durum, genel olarak, yükseköğretime olan talebi azaltmamış ve adayların giriş sınavlarında başarılı olmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluk ise, adayların bir hazırlık kursuna gitmelerine ve/veya özel ders almalarına ve bir giriş maliyetine katılmalarına neden olmaktadır.

2.1.2. Yükseköğretime Giriş Maliyetleri

Üniversiteye hazırlık, bir yükseköğretim kurumu sınavında başarıyı arttırmak için lise eğitiminin dışında alınan her türlü eğitimi kapsamaktadır. Gölge eğitimi olarak da tanımlanan bu tür eğitim Japonya, Güney Kore, Yunanistan, Tayvan, Rusya ve Türkiye gibi bir yükseköğretim kurumuna girişin yoğun rekabet içinde ve sınavla olduğu ülkelerde görülmektedir. Bu ülkelerde sınavlar, oldukça rekabetçi olup merkezi sistemle yapılmaktadır. Bu nedenle, öğrenci sayısının artması giriş sınavına hazırlanmak için özel derse olan talebi arttırmıştır. Öğrenciler sınava, dershaneler, özel dersler ve özel grup dersleri ile hazırlanabilmektedir. Ayrıca, özel kurslara katılmayıp kitap, dergi vb. satın alarak hazırlanan öğrenciler de bulunmaktadır.

Öğrencinin giriş sınavındaki başarısını etkileyen hazırlanma biçimleri öğrenci ailelerinin gelire göre değişebilmektedir. Araştırmalarda, böyle bir sınavda, yüksek gelir gruplarına ait olan ailelerin çocuklarının, düşük gelirli ailelerin çocuklarından üç kat daha fazla başarılı oldukları görülmüştür (Lewis ve Dünder, 2002, s.171).

Bu konuda yapılan başka araştırmalarda, öğrenim ücretinin (harç) olmadığı ya da çok düşük olduğu birçok ülkede üniversitelere kayıtlı öğrencilerin çoğunun yüksek gelirli ailelere mensup olduğu, özel ders alarak ve kurslara giderek sınava hazırlandığı, sınav hazırlığı için yüksek miktarlarda harcama yaptığı, özel liselerden mezun olduğu ve kentlerde kırsal kesimden daha fazla dersanelere gidildiği görülmüştür (Fernandez ve Rogerson, 1995, s.250-266; Psacharopoulos ve Woodhall, 1985, s.140).

Japonya'da (1993) lise düzeyindeki öğrencilerin %53.5'inin özel kurslara gittiği; Romanya'da (1994) kırsal alandaki lise seviyesindeki öğrencilerinin %32'sinin, kentlerde ise %58'inin; Güney Kore'de (1997) lise düzeyinde öğrencilerin %32'sinin özel ders aldığı görülmüştür. Kanada'da (2000) 2.000 okuldaki 31.000 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada, on altı yaş ve üzeri öğrencilerin %13.3'ünün özel ders aldığı görülmüştür (Bray ve Kwok, 2003, s.613-619). Yunanistan'da da (1999) lise öğrencilerin %80'den fazlasının kursa gittiği, %50'sinin özel ders aldığı ve yaklaşık %33'ünün ise hem kursa gittiği hem de özel ders aldığı görülmüştür.¹ Bu anket çalışmasında, ayrıca, öğrencinin giriş sınavı için yaptığı hazırlığı ve eğitimi süresince yaptığı harcamalar ile ilgili bulgular da elde edilmiştir. Toplam 3.441 öğrenciyi kapsayan bu çalışmada, giriş sınavını kazanabilmek amacıyla ve yükseköğretim süresince yaptıkları harcamaların toplamının, devletin öğrenci başına yaptığı harcamadan daha fazla olduğu görülmüştür (Psacharopoulos ve Papakonstantinou, 2005, s.104-107).

ABD'de yapılan bir çalışmada, ailelerin çocuklarının sınav hazırlığı için yaptıkları harcamaları ve gelir grupları analiz edilmiştir. *Community College Preparation*² olarak adlandırılan bu çalışmada, 1972-1992 dönemi lise mezuniyet verileri kullanılmıştır. Bu çalışmayla ulaşılan sonuçlar şöyledir: Yüksek gelirli ailelerden gelen öğrencilerin %97'si bir okula kayıt yaptırmıştır. Bu öğrencilerin de %52'si en pahalı okullara girmiştir. Diğer taraftan, düşük gelirli ailelerden gelen öğrencilerin %87'si okula kayıt yaptırmış, bunların da %20'si pahalı okullara girmiştir (Bowen, 2004, s.6-15). Alt gelir gruplarına ait öğrencilerin giriş sınavlarına iyi hazırlanmaları halinde bir yükseköğretim kurumunda eğitim görebilmeleri mümkün olmakla birlikte sayıları oldukça azdır. Bu tür harcamaların öğrencinin anne-babasının eğitim seviyesi ve gelirine bağlı olması, yükseköğretimde öğrenim gören öğrencilerin sosyo-ekonomik durumunun analiz edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2.1.3. Yükseköğretime Kayıtlı Öğrenci Ailelerinin Sosyo-Ekonomik Durumu

Sosyo-ekonomik durum, bir öğrencinin alt yapısı ve sonunda elde edeceği mesleği arasındaki karmaşık ilişkinin anlaşılmasına yardım eden gelir, meslek, eğitim, ırk, din ve etnik grup olarak tanımlanabilir. Buna göre, ailenin gelir ve eğitim seviyesi, okuldaki başarıyı çok güçlü bir şekilde önceden belirleyen sosyo-ekonomik durumdur ve yüksek sosyo-ekonomik durum, yüksek gelir ve eğitim seviyesi demektir (Miller, 1977a, s.44-49). Bir diğer deyişle, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sosyo-ekonomik durum, çocukların eğitime bağlı kazançlarını çok güçlü bir şekilde etkiler. Bu etki, eğitim fırsatlarındaki farkları yaratır (Gustman ve Pidot, 1973, s.179).

2.1.3.1. Ailelerin Eğitim Durumu

Anne- babanın eğitim seviyesi, çocuğunun eğitim seviyesini belirler. Anne-babaları eğitimli olan çocuklar büyük bir olasılıkla yüksek bir eğitim düzeyine ulaşacaklardır (Miller, 1977b, s.169). Bu konuda yapılmış çalışmalarda, ebeveynlerin eğitim seviyelerinin çocuklarının başarılarını çok güçlü bir şekilde etkilediği ve çocuğun ortaöğretim sonrası eğitime devam etme olasılığını çok güçlü bir şekilde etkilediği görülmüştür (Brunello ve Checchi, 2005, s.564).

¹ Hazırlık kursları, üniversite giriş sınavına hazırlık amacıyla devlet tarafından ücretsiz verilmektedir.

² ABD yükseköğretim kurumlarında university, college, community college, institute of technology olmak üzere eğitim verilmektedir (TED, 2005, s.291). Araştırmada bahsi geçen community college, girişin sınav ve mülakatla olduğu, ailelerin harcamalara katıldığı, ortalama eğitim süresi 2.6 yıl olan ve mezun olanlara da 3. sınıftan üniversite eğitimine devam etme hakkının tanındığı devlet okullarıdır. Bu okullar, Türkiye'deki iki yıllık meslek yükseköğretime denk (www.dunyaedu.com.tr).

İngiltere’de 1991-1997 döneminde ailelerin eğitim seviyeleri ile ilgili veriler kullanılarak yapılan bir çalışmada, anne-babanın eğitim seviyesinin çocukların eğitimdeki başarılarını çok güçlü bir şekilde etkilediği görülmüştür. Düşük eğitim seviyesine sahip ebeveynlerin çocuklarının da eğitim seviyelerinin düşük olduğu; buna karşılık, eğitim seviyeleri yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının da eğitim seviyelerinin yüksek olduğu görülmüştür (Ermisch ve Francesconi, 2001, s.146-152).

OECD eğitim verileri kullanılarak yapılan benzer bir çalışmada, 1980 yılında lise mezunu olan anne-babalarının çocuklarının eğitim seviyeleri araştırılmıştır. Buna göre, lise mezunu anne-babanın çocuklarından yükseköğretim mezunu olanların oranı %75 ile %30 arasında değişmektedir. Buna karşılık ilköğretim mezunu olanların oranı %42 ile %10 arasında değişmektedir (Blöndal vd., 2002, s.11).

ABD ve İtalya’da anne-baba eğitim seviyesinin çocuklarının eğitimleri üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmada, İtalya’da, ilköğretim mezunu olmayan babaların çocuklarının %2’sinden daha azının üniversite mezunu olduğu, ABD’de ise bu oranın yaklaşık %12 olduğu görülmüştür. İtalya’da gelir dağılımının en alt çeyreğinde yer alan ailelerin çocuklarının sadece %4’ünün, ABD’de de %17’sinin üniversite mezunu olduğu görülmüştür (Brunello ve Checchi, 2005, s.565).

Anderson (1987), dünya ülkelerinin yaklaşık üçte birinde ailenin sosyo-ekonomik durumunun yükseköğretim ve ortaöğretim seviyesindeki kayıt oranları üzerinde etkisini araştırmıştır. Üç temel değişken olan babanın eğitim seviyesi, babanın mesleği ve son 30-40 yıl içindeki aile geliri ile ilgili verilerin kullanıldığı bu çalışmada, gelişmiş ülkelerdeki çiftçi çocuklarının, modern sektördeki vasıfsız işçilerin çocuklarından daha fazla oranda eğitim hizmetlerinden yararlanabildikleri görülmüştür. Az gelişmiş ülkelerde ise, vasıfsız işçilerin çocuklarının topraksız tarım işçilerinin çocuklarından daha fazla eğitim hizmetlerinden yararlanabildikleri görülmüştür (Psacharopoulos ve Woodhall, 1986, s.114-115).

ABD’de yapılan bir çalışmada, 1995 yılında 19 meslek yüksekokulundan elde edilen veriler kullanılarak anne-babanın eğitim seviyelerinin çocuklarının okula kabul edilmesindeki etkisi araştırılmıştır. Buna göre, iki yıllık eğitimi almamış ebeveynlerinin çocuklarının %35.2’si okula kabul edilmiş, ebeveynlerden en az birinin iki yıllık eğitimi almış öğrencilerin %41.7’si kabul edilmiştir (Bowen, 2004, s.8-9).

Arjantin’de 17-34 yaş arasındaki nüfusun eğitim seviyesi ile anne-babalarının eğitim seviyeleri araştırılmıştır. Buna göre, üniversitede kayıtlı öğrencilerin %29.4’ünün babası; %30.4’ünün de annesi ortaöğretim mezunudur. Kayıtlı öğrencilerin %24.3’ünün babası; %23.9’unun annesi üniversite mezunudur. Kayıtlı olmayan öğrencilerin de %44’ünün annesi ilköğretim mezunudur (Rozada ve Menendez, 2002, s.341-351). Anne-babanın eğitim seviyesi arttıkça çocuklarının eğitim fırsatları da artmıştır.

ABD’de babanın mesleğine göre yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin oranları araştırılmış ve babası yönetici ve/veya idareci konumunda olan öğrencilerin yükseköğretimdeki oranının %26; babası çiftçi olan öğrencilerin oranının da %5 olduğu görülmüştür (Psacharopoulos ve Papakonstantinou, 2005, s.103-108). Görüldüğü gibi, ebeveynlerin eğitim seviyesinin yüksek olması çocuklarının okuldaki başarısını etkilemiş, yükseköğretim hizmetinden daha çok yararlanma olasılığını arttırmıştır. Özellikle, üniversite giriş sınavının olduğu ülkelerde bu olasılık daha da artmıştır.

2.1.3.2. Ailelerin Gelir Düzeyi

Kaynaklara göre gelir seviyesi, yükseköğretim, ortaöğretim hatta ilköğretim talebini çok güçlü bir şekilde etkileyen temel faktörlerden birisidir. Bu durum, yükseköğretim seviyesinde alt gelir grubuna ait öğrencilerin oranını oldukça düşürmektedir (Psacharopoulos ve Woodhall, 1986, s.112; Sauer, 2004, s.1189).

Avustralya'da (1991-1997 dönemi) yükseköğretimde alt gelir grubuna ait öğrencilerin oranı %15; Almanya'da (1982-1997 dönemi) %23; Japonya'da (1990-1996 dönemi) %18; İngiltere'de (1991-1997 dönemi) %1.3; ABD'de de (1994 yılında) %1.2'dir. Belçika'da (1985-1992 dönemi) babası işçi olan öğrencilerin oranı %0.7; Fransa'da (1982-1993 dönemi) %12'dir (Blöndal ve diğerleri, 2002, s.74). Arjantin'de (1998) yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrencilerin ailelerinin ait oldukları gelir grupları araştırılmış ve yükseköğretim kurumunda kayıtlı öğrencilerin yaklaşık %52'sinin en yüksek (%26+%26) gelir gruplarına; kayıtlı öğrencilerin sadece %5'inin düşük gelir (%1+%1+%3) gruplarına ait olduğu görülmüştür³ (Rozada ve Menendez, 2002, s.337).

Aile geliri, bireylerin eğitim ile ilgili kararlarını güçlü bir şekilde etkilemektedir. Örneğin, yüksek gelir grubuna ait bir öğrenci bir yükseköğretim kurumuna gitmeyi planlayabilirken, alt gelir grubuna ait bir öğrenci bir yükseköğretim kurumuna gitmeyi düşünmemektedir. ABD'nin California eyaletinde 1966 yılında ortaöğretim seviyesindeki öğrencilerin aile gelirleri ile gelecekteki eğitim planlarının araştırıldığı çalışmada, gelir seviyesi arttıkça bir yükseköğretim kurumuna kayıt olmayı planlayanların sayısının arttığı görülmüştür. Buna göre, 4.000 \$- 5.999 \$ aile geliri olan öğrencilerin %26.1'i; 20.000 \$-24.999 \$ geliri olan öğrencilerin %45'i ve 25.000 \$'dan daha fazla geliri olan öğrencilerin de %67'si bir yükseköğretim kurumunda okumayı planlamıştır. Gelir seviyesi düşük aileler çocuklarını iki yıllık meslek yüksekokullarına, gelir seviyesi yüksek aileler de çocuklarını bir yükseköğretim kurumuna göndermiştir (Hansen ve Weisbrod, 1969, s.176-191).

ABD'de 1995 yılında yapılan çalışmada, 19 meslek yüksekokulunda kayıtlı öğrencilerin okula başvurma, kabul edilme oranları ve kayıt olan öğrencilerin ait oldukları gelir dilimleri ile ilgili bulgular elde edilmiş. Buna göre, en düşük gelir dilimine ait öğrencilerden okula başvuranların oranı %11.7; kabul edilenlerin oranı %9.1'dir. Kabul edilenlerin içinde kayıt olanların oranı ise %10.8'dir. En düşük gelir dilimindeki bir öğrencinin kabul edilme oranı %34.2 iken bu oran en yüksek gelir diliminde %43.2'dir (Bowen, 2004). En düşük gelir dilimi ile en yüksek gelir dilimi arasında öğrenci kabul oranı farkı yaklaşık %10'dur.

Aile geliri düzeyi, çocuklarının yükseköğretim kurumunda seçeceği programı da belirleyebilmektedir. Nitekim bu konuda yapılan çalışmaların sonuçları, anne-babanın gelir düzeyi ile çocuklarının eğitim yılları arasında güçlü bir korelasyon olduğunu göstermektedir⁴ (Cohn, 1979, s.300). Belçika'da yapılan bir çalışmada, mesleki eğitim veren kısa süreli eğitim programlarına kayıtlı öğrencilerin gelire, fiyata ve öğrenim ücretlerindeki değişmelere karşı daha duyarlı olduğu, öğrenim ücretleri arttığında okulu bırakanların sayısının arttığı, öğrenim ücretlerinin düşürüldüğü programlara daha çok alt gelir grubunda bulunanların kayıt yaptırdığı görülmüştür (Duchesne ve Nonneman, 1998, s.213).

Aile geliri, aynı zamanda, bir öğrencinin okula başlamasını ve okulu terk etmesini de belirlemektedir. Bir diğer deyişle, düşük gelir, okula geç başlamayı pozitif, okulu terk etmeyi negatif yönde etkilemektedir.

3 Gelir dilimleri: 1. derece gelir dilimi (en düşük) %1; 2. derece gelir dilimi %1; 3. derece gelir dilimi %3; 4. derece gelir dilimi %4 ve 5. derece gelir dilimi %4; 6. gelir dilimi %9; 7. derece gelir dilimi %10; 8. derece gelir dilimi %17; 9. derece gelir dilimi %26 ve 10. derece gelir dilimi (en yüksek) %26.

4 Yükseköğretime kayıt yaptıranlar, ya tam zamanlı (full-time) programları seçip derslere devamlı girmeyi tercih etmekte, ya da yükseköğretimin yarı zamanlı (part-time) programlarını seçip çalışmayı tercih etmektedirler. Yükseköğretimin yarı zamanlı programlarını tercih eden öğrenciler, yükseköğretim maliyetinin bir kısmını karşılayabilmek için günün yarısını derse katılarak diğer yarısını da bir işte çalışarak geçirmektedir.

İspanya’da okulu terk eden öğrencilerin kayıtlı olduğu programların sürelerine göre dağılımının incelendiği bir araştırmada, yaklaşık olarak uzun dönem yükseköğretim programlarında kayıtlı öğrencilerin %38.9’unun, kısa dönem programlarda kayıtlı öğrencilerin de %41.3’ünün eğitimlerini tamamlayamadan ayrıldıkları görülmüştür⁵ (Mora ve Garcia, 1999, s.96). Gine’de okulu terk etme oranlarının alt gelir grubundan gelen çocukların üst gelir grubundan gelen çocuklardan 20 kat daha fazla olduğu görülmüştür (Psacharopoulos ve Woodhall 1986:111-112). ABD’de farklı gelir düzeyine sahip ailelerden gelen çocukların okula geç başlama ve okulu terk etme nedenleri araştırılmış ve sonucunda, hem ebeveynin eğitimi hem de geliri düşük olan çocukların okulu terk etme oranının, ebeveynin eğitim düzeyi ve geliri yüksek çocuklardan birkaç kat daha fazla olduğu görülmüştür (Oosterbeek, 1998, s.21).

Aile geliri, ailedeki birey sayısına bağlı olarak çocuğun okula devamlılığını da belirlemektedir. Eğer aile geliri sabit tutulursa, aile bireylerinin sayısı, bir ailenin ekonomik durumunu etkileyecektir. Ailedeki birey sayısının çok olması buna karşılık aile gelirinin düşük olması çocuğun eğitimini olumsuz etkileyecektir. Birey sayısının çok olduğu ailelerden gelen çocuklara, ebeveynleri küçük ailelerdeki çocuklara verilen önem kadar değer veremeyebilir. Bu ise, çocuğun ilave bir dezavantaja sahip olmasına neden olabilir. Ayrıca, ebeveynin, özellikle de babanın eksikliği aileyi ekonomik yönden daha da fakirleştirebilir. Bu durumda çocuk, ailenin gelirini devam ettirmeye yardım etmek için ağır baskı altında kalacaktır. Sonuç olarak bu durum, çocuğun okulu bırakıp daimi bir iş aramasına neden olacaktır.

2.2. Yükseköğretim Harcamalarını Kim Ödüyor?

2.2.1. Kamusal Harcamalar

Kamusal harcamalar, hükümetler tarafından doğrudan ve dolaylı bir biçimde genellikle vergiler, borçlar ve diğer kamu gelirlerine dayalı olarak yapılan harcamalardır. Eğitim harcamaları da kamu harcaması niteliğindedir ve eğitim hizmetleri birçok ülkede kamusal kaynaklardan karşılanmaktadır. Eğitime yapılan toplam kamu harcamaları eğitim kurumlarına, ailelere ve diğer kişilere dönük kamu sübvansiyonlarını da kapsamaktadır.

Eğitim harcamalarının kamu tarafından finanse edilmesi bu harcamaların analiz edilmesini gerektirmektedir. Böyle bir analiz, eğitim seviyelerini de içerecek şekilde genişletilerek eğitim harcamalarının GSYİH’ya oranı, harcamaların eğitim seviyelerine göre dağılımına, doğrudan ve dolaylı harcamalara, özel-kamu harcamaları oranına ve öğrenci başına yapılan harcamalara göre yapılır. OECD (2009) verilerine göre bazı ülkelerde, 1995-2000-2006 dönemlerinde, eğitim harcamalarının GSYİH’ya oranı yüksektir ve genel eğilim artış yönündedir. Şili ve Brezilya ise, kaynakları zorlamıştır (Tablo 1).

⁵ İspanya’da uzun dönem bir yükseköğretim programı ortalama 7.1 yıl; kısa dönem programı ise 5 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Tablo 1. Bazı Ülkelerde Eğitim Harcamalarının GSYİH'ye Oranı (%)

Eğitim Harcamaları/GSYİH			
Ülkeler	1995	2000	2006
Almanya	5.2	4.9	4.8
Avusturya	6.2	5.5	5.5
Danimarka	6.2	6.6	7.3
Fransa	6.6	6.4	5.9
Hollanda	5.4	5.1	5.6
İngiltere	5.2	4.9	5.9
İspanya	5.3	4.8	4.7
İsveç	6.0	6.3	6.3
İtalya	4.6	4.5	4.9
Türkiye*	1.7	2.5	2.7
Portekiz	5.0	5.4	5.6
Yunanistan	2.6	3.6	-
OECD ort.	5.4	5.2	5.5
Brezilya	3.7	3.7	4.9
Şili	5.1	6.7	5.7

Kaynak: OECD (2009). Education at a Glance. Tablo B2.1'den özetlenmiştir.

* Sadece kamu eğitim harcamalarını kapsar.

Ancak ülkelerin GSYİH büyüklükleri, nüfusları, okullaşma oranları ve çeşitli seviyelerdeki öğrenci sayıları farklı olduğu için, bu tür karşılaştırmalarda harcama/GSYİH oranları yerine öğrenci başına harcama rakamlarının kullanılması çok daha anlamlı sonuçlar verecektir (Aslan, 2003, s.190). Ayrıca, öğrenci başına yapılan (birim maliyet) harcama, maliyetlerin karşılaştırılmasını da sağlayan bir ölçüdür. En yaygın kullanılan ölçüm, bir akademik yıla düşen toplam harcamayı, belli bir akademik seviyeye kayıtlı öğrenci sayısına bölerek hesaplanan öğrenci başına yıllık birim maliyettir (Coombs ve Hallak, 1994, s.103).

OECD (2009) verilerine göre, bazı ülkelerde öğrenci başına yapılan harcama tutarlarında ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde önemli bir farklılık yoktur. Ancak, yükseköğretim seviyesinde aynı durum söz konusu değildir. Ortalama olarak, ülkelerde büyük harcama farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin; Avusturya, Danimarka, İngiltere, ABD ve İsveç'te yükseköğretim harcamaları neredeyse diğer iki eğitim seviyesinin toplamı kadardır. Şili (6.292 \$) ve Portekiz (9.724 \$) en düşük harcamayı gerçekleştirmiştir. Brezilya'da yükseköğretimde öğrenci başına yapılan harcama (10.294 \$) diğer iki eğitim seviyesinin toplam harcama tutarının (1.566 \$+1.538 \$) yaklaşık 5 katıdır (Tablo 2). Gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim harcamaları, diğer eğitim seviyelerine göre önemli miktarda yüksektir. Bu sonuçlar, gelişmekte olan ülkelerin bu alana daha fazla yatırım yaptıkları ve kaynaklarını daha çok zorladıklarını göstermektedir.

Tablo 2. Bazı Ülkelerde Öğrenci Başına Yapılan Yıllık Eğitim Harcamaları (\$) (2006)

Ülkeler	Eğitim Seviyeleri		
	İlköğretim Harcamaları (\$)	Ortaöğretim Harcamaları (\$)	Yükseköğretim Harcamaları (\$)
Avustralya	6.311	8.700	15.016
Avusturya	6.783	10.577	15.148
Danimarka	8.798	9.662	15.391
Fransa	5.482	9.303	11.568
Almanya	5.362	7.548	13.016
Portekiz	5.138	6.846	9.724
İsveç	7.699	8.496	16.991
İngiltere	7.732	8.763	15.447
ABD	8.947	9.968	19.476
Brezilya	1.566	1.538	10.294
Şili	2.088	2.090	6.292
Türkiye	1.106	1.754	4.648

Kaynak: OECD (2009). Education at a Glance. Tablo B1.1a'dan özetlenmiştir.

* AR-GE harcamaları hariç.

Kamusal finansmanın bir başka yolu ise sübvansiyonlardır. Sübvansiyonlar, genellikle, öğrencilerin eğitim maliyetinin en azından bir bölümünü ödemelerinin istendiği sistemlerde daha belirgindir. Sübvansiyonlu öğrenci kredi sistemleri, yükseköğretim talebinin yüksek olduğu ülkelerde uygulamaya konma eğilimi göstermektedir. Bu bağlamda, hem sübvansiyon oranlarına hem de doğrudan kamusal harcamaların oranlarına ait veriler yükseköğretim finansmanı için anlamlı bilgiler verebilir. Buna göre, doğrudan harcamalar, yükseköğretim kurumlarına yapılan doğrudan harcamaların toplam kamusal eğitim harcamalarına oranı; sübvansiyon oranı ise yükseköğretimde kayıtlı öğrenci ve ailelerine kamu kaynaklarından yapılan dolaylı finansal yardımın toplam kamusal eğitim harcamalarına oranı şeklinde tanımlanır. Bazı OECD üyesi ülkelerde, ortalama olarak yükseköğretimde kamu sübvansiyon oranı yaklaşık %19'dur. Şili ve Brezilya'da, yükseköğretim harcamaları yüksek oranlarda ya sübvansiyon yoluyla ya da doğrudan karşılanmaktadır. Türkiye, OECD ortalamasına göre düşük sübvansiyon (%16.9), yüksek doğrudan harcama oranına (%83.1) sahiptir (Tablo 3).

Tablo 3. Bazı Ülkelerde Yükseköğretim Seviyesinde Sübvansiyon ve Doğrudan Harcama Oranları (%)

Ülkeler	Sübvansiyon Oranı (%)	Doğrudan Harcama Oranı (%)
Avustralya	31	69
Avusturya	24.9	75.1
Danimarka	29.5	70.5
Fransa	8	92
Almanya	19.5	80.5
Japonya	23.2	76.8
Hollanda	29.6	70.4
İsveç	25.8	74.2
Türkiye	16.9	83.1
İngiltere	26.4	73.6
ABD	30.9	69.1
Brezilya	8.7	91.3
Şili	47.5	52.5
OECD	19.1	80.9

Kaynak: OECD (2009). Education at a Glance. Tablo B5.4'den özetlenmiştir.

Özel ve kamu harcamalarının toplam harcamalar içindeki oranları da yükseköğretim seviyesinde kamu kaynaklarının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. OECD (2009) ortalamasına göre, 2000 yılında yükseköğretim harcamalarının yaklaşık %78'i kamusal, yaklaşık %22'si özel kaynaklardan karşılanmıştır. Bu oran, 2006 yılında sırasıyla yaklaşık %73 ve %27'dir.⁶ Yükseköğretimde özel kaynakların toplam harcamalar içindeki payı yaklaşık 1/4 kadardır (OECD, 2009).

Ülkelere göre değişmekle birlikte, eğitim harcamalarının gelir kaynakları, vergiler ve diğer gelirler olarak iki grupta toplanabilir. Bunlar içinde vergiler, dolaysız ve dolaylı olarak tahsil edilmektedir. Tüketim mallarının fiyatına yansıtılarak alınan ve bu nedenle de toplanması ek bir maliyeti ve çabayı gerektirmeyen dolaylı vergiler, gelişmekte olan ülkelerde ağırlık taşımaktadır. Dolaysız vergiler ise, toplanması ek bir maliyeti ve çabayı gerektiren, ama refah düzeyini daha az düşüren vergilerdir (Aslan, 1998, s.345-346).

Dolaysız vergilerle eğitimin finansmanını sağlamada bir sorun yoktur. Bununla beraber, yüksek gelir grubunda bulunanların artan oranlı dolaysız vergilere tabi oldukları için eğitimin finansmanına önemli ölçüde katkıda buldukları biçiminde bir iddia vardır. Bu iddia gelişmekte olan ülkeler için doğru değildir. Bu ülkelerde artan oranlı dolaysız vergilerin kamu gelirleri içindeki payı dolaylı vergilerden çok daha azdır. Eğitimde finansman kaynağı olarak dolaylı vergilere yer verilmesi halinde, daha zengin ailelerin çocukları orantısız bir şekilde kamu kurumlarında eğitim görecektir, daha yoğun bir şekilde kamu kaynaklarından yararlanacaktır.

⁶ OECD eğitim verilerine göre, 2000 yılında yükseköğretim finansmanında kamusal kaynakların payı %77.8, özel kaynakların payı %22.2; 2006 yılında sırasıyla 72.6 ve %27.4'dir (OECD, 2009).

Kenya'da yapılan bir araştırmada, en düşük gelir grubunun bütün vergi mükelleflerinin %90'ını oluşturduğu, bu gelir grubuna ait öğrencilerin yükseköğretimdeki oranının %60-70 arasında olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, vergi mükelleflerinin en zengin %1'ine ait çocukların üniversitedeki oranı %6-10 arasında olması gerekmektedir. Kenya'daki benzer durum, Gana, Peru, Pakistan ve Fas'ta da söz konusudur. Gelir grupları ile kamu okullarındaki kayıt oranları birlikte değerlendirildiğinde bu ülkelerin hepsinde, nüfusun en fakir %20'sinin en zengin %20'sinden önemli ölçüde daha yüksek ilkökul kayıt oranlarına sahip olduğu görülmüştür. En fakir %20'nin dahil olmadığı yükseköğretimde ise bunun tersi geçerlidir (Vawda, 2001, s.13). Nüfusun en zengin kesimi yükseköğretimde yüksek kayıt oranına sahiptir.

ABD'de eğitim harcamalarının %75'i yerel vergi gelirleriyle karşılanmaktadır. Böyle basit bir yerel finansman sisteminde, her bölgenin kendi eğitimi için harcama miktarını belirlemesi ve bölgeler arası kaynak transferinin de olmaması her bölgenin vergi gelirlerinde farklılık yaratmıştır. Bunun sonucu olarak, bölgeler arasında öğrenci başına yapılan harcama tutarında da büyük farklılıklar görülmüştür. Böyle bir uygulama, bölgesel vergi gelirleriyle finanse edilen eğitim sisteminde adaletsizliği daha da arttırmıştır. Yüksek gelirli ailelerin yaşadığı bölgelerde yerel vergi gelirleri -yüksek emlak vergisi gibi- daha fazla olacak, buna karşılık düşük gelirli ailelerin yaşadığı bölgelerde daha düşük vergi geliri elde edilecektir. Bu ise, öğrenci başına yapılan harcama miktarına yansiyacaktır (Fernandez ve Rogerson, 2003, s.862-863).

Görüldüğü gibi, birçok ülkede uygulanan yükseköğretimde kamusal finansman politikası, yüksek gelir grubuna kamu kaynaklarından bir gelir transferi yaratmaktadır.

2.2.2. Özel Harcamalar

Özel harcamalar; öğrenim ücretleri, giyim, barınma, yemek, ulaşım, ders kitapları ve diğer ders araç-gereçlerinin satın alımı için öğrenciler veya aileleri tarafından katlanılan maliyetlerden ve vazgeçilen kazançlardan oluşmaktadır (Coombs ve Hallak, 1994, s.102). Yükseköğretimde kamusal harcamalara ait verilere ulaşmak nispeten daha kolayken, özel harcamalara ait verilere ulaşmak daha zordur. Öğrencilerin yaşam maliyetleri ve eğitimle ilgili birçok maliyetler kamu politikalarının konusu olmadığından, bunlara ait veriler de düzenli bir şekilde yayınlanmamaktadır.

Özel harcamalar, gelire bağlıdır ve bu yönüyle eğitim talebini etkileyen önemli bir faktördür. Bu konuda yapılan araştırmalarda, öğrenim ücreti olmadığı; cep harçlığı, kıyafet, ulaşım harcamaları, kitaplar ya da diğer eğitim materyalleri ve vazgeçilen kazançları da karşılayacak mali yardımlar yapılmadığı durumda, alt gelir grubuna ait ailelerin okul masraflarını karşılamada zorluk çektikleri görülmüştür. Ortalama olarak alt gelir grubuna ait bu ailelerin yüksek gelirli ailelerden daha fazla sayıda çocuğa sahip olması onların daha fazla sayıda çocukla ilgilenmesine neden olmaktadır. Ayrıca, bu ailelerin kırsal bölgelerde yaşaması ve bu bölge ile okul arasındaki mesafenin uzak olması çocuğun okula gitmesini engellemektedir. Malezya'da yapılan bir çalışmada, her eğitim seviyesindeki eğitim talebinin gelirin pozitif bir fonksiyonu olduğu, yüksek gelir grubundakilerin, eğitim için toplam yıllık gelirinin %6'sından daha azını harcarken, daha düşük gelir grubundaki ailelerin ortalama olarak toplam yıllık gelirlerinin %18'ini harcadığı ayrıca, öğrenim ücretinin düşük olduğu ilköğretim seviyesinde bile cep harçlığı masraflarının alt gelir grubuna ait aileler için bir zorluk olduğu görülmüştür (Psacharopoulos ve Woodhall, 1986, s.112-113).

Araştırmalarda, ailelerin öğrenim ücretleri için yaptıkları harcamalarda, ilk-ortaöğretim seviyesinde belirgin bir farklılık olmadığı; yükseköğretim seviyesinde ise önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Özellikle Şili'de, yükseköğretimdeki öğrenci aileleri oldukça yüksek (5.036 \$) öğrenim ücreti ödemiştir (OECD, 2009).

Öğrenim ücretlerindeki artışın yükseköğretim kayıt oranlarına etkisinin araştırıldığı ampirik bir çalışmada; öğrenim ücretlerinin yükselmesi ile kayıt oranlarının azaldığı öğrenim ücretlerinin düşmesi ile kayıt oranlarının arttığı görülmüştür (Berger ve Kotsal, 2002, s.109). Bostwana'da, Hükümet, önce ilköğretimde ve daha sonra da ortaöğretimde öğrenim ücreti uygulamasını kaldırmış, yükseköğretimde hem öğrenim ücretini düşürmüştür hem de burs sistemini uygulamaya koymuştur. Bu uygulamaların sonucunda, yükseköğretim de dahil eğitimin tüm seviyesinde talep artışı görülmüştür (Siphambe, 2000, s.293).

Özel harcamaların unsurlarından biri olan vazgeçilen kazançların değeri aile gelirine göre değişmektedir. Vazgeçilen kazançlar, düşük gelirli aileler için çok önemli olurken, yüksek gelirli aileler için önemli olmayabilir. Hindistan'da yapılan bir araştırmada, alt gelir grubuna ait ailelerin okul forması ve kitapları alma gücüne sahip olamadıklarından çocuklarını okula göndermek yerine ev işlerinde çalıştırmayı tercih ettikleri görülmüştür (Psacharopoulos ve Woodhall, 1986, s.112-113).

Özel harcamalar içinde yer alan ulaşım harcamaları da öğrenci ve aileleri için önemli bir maliyet unsuru olmaktadır. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu bölge bile öğrenci tercihlerini etkilemektedir. Genel olarak öğrenciler, evlerine yakın yerdeki bir yükseköğretim kurumunu tercih etmektedir. İngiltere'de istatistiki verilerin kullanıldığı bir araştırmada, öğrenci tercihinde ilk ona giren üniversitelerin öğrencilerin ikamet ettikleri yerlere yakın ve yaşamın ucuz olduğu bölgelerde yer aldığı görülmüştür (Abbott ve Leslie, 2004, s.3).

Özel harcamalar içinde yer alan barınma, yemek harcamaları öğrenciler için bir maliyet unsurudur. İspanya'da üniversite öğrencilerinin barınma ve yemek harcamaları ile ilgili yapılan bir araştırmada, öğrencilerin %20'sinin barınma maliyetine katlandığı ve bu maliyetin de ikamet edilen yere göre değiştiği görülmüştür. Bir öğrencinin bir pansiyonda kalması halinde aylık 15 ile 75 Kpta arasında değişen bir fiyat ödediği; bir apartman dairesi kiralaması halinde aylık maliyetin 10 ve 40 Kpta/kişi arasında değiştiği; bir üniversiteye ait yurttaki kalması halinde bir eğitim-öğretim yılında maliyetin 170 ve 760 Kpta arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca, bu araştırmada, bir öğrencinin üniversite kantininden yediği düşünülerek hesaplama yapılmış ve hafta sonları hariç olmak üzere aylık yemek masrafının 20 Kpta olduğu, bir öğün yemek masrafının ise 400-600 pta arasında değiştiği görülmüştür (Mora ve Garcia, 1999, s.95-100).

Portekiz'de yapılan bir araştırmada, yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin 1991-1992 eğitim-öğretim döneminde kitaplara, fotokopilere ve teknik materyallere ortalama 32.600; barınma için ayda ortalama 21.000; yemek için aylık 25.000 ile 40.000 Pte arasında değişen harcamalar yaptıkları, ulaşım harcamalarının da aylık 3.500 ile 6.000 Pte arasında olduğu görülmüştür (Oliveira ve Pereira, 1999, s.112-121).

Yunanistan'da yapılan araştırmada, yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin ikamet ettikleri yer, babanın işi, aile geliri ve özel harcamalarıyla ilgili sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, bir yükseköğretim öğrencisinin harcamaları bir çiftçi ve bir işçi gelirinin yaklaşık %20'sini kapsamaktadır. Babanın yönetici olduğu en yüksek gelir diliminde özel harcamaların payı yaklaşık %10'dur (Psacharopoulos ve Papakonstantinou, 2005, s.108). Düşük gelirli bir aile, gelirin önemli bir bölümünü yükseköğretimde kayıtlı çocuğunun özel harcamalarına ayırırken, yüksek gelirli bir aile de gelirin önemsiz sayılabilecek kısmını özel harcamalara ayırır.

3. TÜRKİYE'DE ADALET İLKESİ BAKIMINDAN YÜKSEKÖĞRETİMDE FİNANSMAN POLİTİKASI

Bu bölümde, Türkiye'de adalet ilkesi bakımından yükseköğretimde finansman politikası ele alınacaktır. Yükseköğretimde adalet ilkesi, kamu yükseköğretim harcamalarından kimin faydalandığı ve kimin ödediği ile ilgili iki kriter soru çerçevesinde açıklanmıştır. Kamu yükseköğretim harcamalarından kimin faydalandığı, kamu yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrenci ailelerinin sosyo-ekonomik durumu analiz edilmek suretiyle belirlenmiştir. Yükseköğretim harcamalarını kimin ödediği ise, kamusal harcamalar ile özel harcamalar analiz edilerek belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu analizlerde, Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) 1991-ÖSYS Yükseköğretime Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı Adayların Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Sınavdaki Başarıları ve 1997 yılı Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması, Eğitim Sendikası'nın (Eğitim-Sen,2004) Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin Ekonomik-Sosyal Durumları, Türk Eğitim Derneği'nin (TED-2005) Türkiye'de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri adlı anket çalışmaları temel olmak üzere bu konuda yapılmış başkaca çalışmaların sonuçlarından yararlanılmıştır. Ayrıca, bu çalışmada, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nin (ÖSYM) istatistik verileri, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) nüfus sayımı verileri ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) araştırma bulgularından da yararlanılmıştır.

3.1. Türkiye'de Kamu Yükseköğretim Harcamalarından Kim Faydalıyor?

3.1.1. Ailelerin Eğitim Durumu

Literatürde, anne-babanın eğitim seviyesinin, çocuğun eğitim seviyesini ve statüsünü belirlediği, eğitimden elde edeceği faydaları belirleyen faktörlerden biri olduğu ve çocuklarının okuldaki başarılarını çok güçlü bir şekilde etkilediği genel kabul görmektedir.

1991 Yılı ÖSYM tarafından yapılan çalışmasının sonuçları bu görüşü destekler niteliktedir. Buna göre, 1991 yılında ÖSYS'de sınava giren 876.633 adayın yaklaşık %3'ünün annesi; %11'nin de babası üniversite mezunudur. Annesi üniversite mezunu olan bu adayların %43.74'ü; babaları üniversite mezunu olan adayların da %35.1'i herhangi bir yükseköğretim programına yerleşmiştir. Bununla birlikte, DİE 1990 yılı verilerine göre, 25 yaş ve üstü nüfusun %82'si ortaöğretim altı; %11'i ortaöğretim ve %6'sı yükseköğretim mezunudur. Yükseköğretimde kayıtlı bu öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim seviyeleri Türkiye'deki genel eğitim seviyesine göre yüksektir. Ayrıca, öğrencinin sınavdaki başarısı adayların ebeveynlerinin eğitim seviyesine paralel bir şekilde artmıştır.

YÖK (1997) tarafından hem kamu hem de vakıf üniversitelerinde kayıtlı toplam 80.000 öğrenci üzerinde yapılan çalışmada elde edilen bulgular da bu sonuçlarla paralellik göstermektedir. Buna göre, yükseköğretim kurumunda kayıtlı öğrencilerin annelerinin %12'si; babaların ise %28'i yükseköğretim ve daha üstü eğitim seviyesine sahiptir. DİE 1995 yılı verilerine göre Türkiye'de 25 yaş ve üstü nüfusun %77'si ortaöğretim altı; %15'i ortaöğretim ve %8'i yükseköğretim mezunudur.

Bir başka çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada, Hacettepe ve Erciyes üniversitelerinde öğrenim gören toplam 1.841 öğrenci üzerinde anne-babalarının eğitim seviyesi ve meslekleri ile ilgili soruların da dahil olduğu anket uygulanmıştır. Buna göre, öğrencilerin babalarının yaklaşık %31'i üniversite mezunu, %1.5'i de okur-yazar değildir. Öğrencilerin %12.6'sının annesi üniversite; %43.4'ünün de ilkökul mezunudur (Ekinci, 1999, s.87). Bu öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim seviyesinin de Türkiye'deki genel eğitim seviyesine göre yüksek olduğu söylenebilir.

Yükseköğretim kurumlarında kayıtlı ya da giriş sınavına hazırlanan öğrencilerin ebeveynlerinin mesleklerine ilişkin veriler, dolaylı da olsa eğitim seviyelerine ilişkin bilgiler verebilir. TED'in (2005) araştırmasına göre, araştırmaya katılan gruplar içinde üniversite 1.sınıf öğrencilerinin %2.2'sinin annesi, %10.4'ünün babası avukat ve doktor gibi bir yükseköğretim görmeyi gerektiren meslek grubundadır. Üniversite sınavına girdiği halde başarılı olamayan lise mezunlarının anne-babalarının yükseköğretim mezunu olmayı gerektiren serbest meslek grubundaki oranı (%7.4), üniversitede 1.sınıfta okuyan öğrencilerin anne-babaların oranından (%12.6) düşüktür (Tablo 4).

Tablo 4. Türkiye’de (2005) Anne-Babanın Mesleğine Ait Veriler

Tüm Öğrenciler								
Seçenekler (%)	Lise Son Sınıf Öğr. Oranı (%)		Lise Mezunları Oranı (%)		Üniversite 1. Sınıf Öğr. Oranı (%)			
	Anne	Baba	Anne	Baba	Anne		Baba	
					Sayı	%	Sayı	%
Cevapsız	0.8	1.6	1	1.6	4	0.5	10	0.9
Memur	8.2	18.1	4.4	19	72	6.8	221	20.8
İşçi	3.3	18.7	2.5	20	24	2.3	142	13.3
Emekli	5.4	18	6.4	23	98	9.2	250	23.5
Esnaf	1.2	12.7	1.5	12.7	8	0.8	124	11.7
Serbest meslek (Avukat, doktor, muhasebeci vb.)	3.8	10.5	1.2	6.2	23	2.2	111	10.4
Tüccar	0.2	2.6	--	1.7	3	0.3	24	2.3
Sanayici	0.1	2.2	0.1	1	3	0.3	12	1.1
Ev hanımı - çiftçi	73.4	3.5	0.1	5.7	792	74.4	62	5.8
İşsiz	1	2.4	1.4	1.6	11	1	34	3.2
Diğer	2.6	9.6	2	7.5	25	2.3	74	7
Toplam	100		100		100			

Kaynak: TED (2005). Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri. *Türk Eğitim Derneği Yayınları*, Ankara, Tablo VI/2-3

Bu sonuçlara göre, öğrenci ailelerinin eğitim durumu belirgin bir özellik göstermektedir. Üniversitelerde kayıtlı öğrencilerin anne-babalarının eğitim seviyesi Türkiye geneline göre yüksektir. Böyle bir sonuç, anne-babanın eğitim seviyesinin çocuğun başarısında etkili olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Daha da önemlisi, bu sonuçlar, 1991 yılından beri Türkiye’de yükseköğretim seviyesinde kayıtlı çocukları bulunan üniversite mezunu ebeveynlerin oranının şimdiye kadar pek bir değişikliğe uğramadığını göstermektedir.

TED (2005) tarafından sadece özel ders alan öğrencilerin denek olarak kullanıldığı yeni bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada örneklem grubu, Ankara ilindeki çeşitli liselerin son sınıflarına giden öğrenciler, dersane öğrencileri ve üniversiteye yeni kayıt olmuş öğrenciler içinden sadece halen özel ders alanlar veya geçmişte almış olan 272 denekten oluşturulmuştur. Bu çalışmada, özel ders almış öğrencilerin baba mesleği, ailenin aylık geliri, öğrencinin ortaöğretimdeki mezun olduğu okul türü ile ilgili bulgular elde edilmiştir. Buna göre, özel ders alanların çoğu devlet liselerinde okumuş, babaları da serbest meslek grubuna aittir. Dolaylı bir biçimde de olsa bu öğrencilerin babalarının yaklaşık %29’unun üniversite mezunu olduğu söylenebilir (Tablo 5). 2002 yılı DİE verilerine göre 25 yaş ve üstü yetişkin nüfusun %75’i ortaöğretim altı; %16’sı ortaöğretim ve %9’u yükseköğretim mezunudur. Bu durum, bu öğrencilerin anne-babalarının eğitim seviyesinin Türkiye’deki genel eğitim seviyesine göre yüksek olduğunu açıkça göstermektedir.

Tablo 5. Türkiye’de (2005) Özel Ders Alan Öğrencilerin Baba Mesleği ve Okul Türleri

Babamın Mesleği		
Seçenekler	Sayı	%
Memur	58	21.3
İşçi	23	8.5
Emekli	37	13.6
Esnaf	37	13.6
Serbest meslek (Avukat, doktor, muhasebesi vb.)	80	29.4
Tüccar	9	3.3
Sanayici	8	2.9
Çiftçi	1	0.4
Diğer	19	7
Toplam	272	100

Okul Türleri		
Seçenekler	Sayı	%
Genel devlet lisesi	132	48.5
Özel statülü devlet lisesi (Fen, Anadolu, Süper vb.)	85	34.9
Meslek lisesi	16	5.9
Özel okul	28	10.3
Diğer	1	0.4
Toplam	272	100

Kaynak: TED (2005). Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri. *Türk Eğitim Derneği Yayınları*, Tablo 2, Tablo 4, 227-228

Türkiye’de yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim seviyelerini ortaya koymak için yapılan çalışmaların sonuçları birbirlerini desteklemektedir. Bu sonuçlar ile nüfus sayımı verileri birlikte değerlendirildiğinde, genel olarak, yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim seviyesinin özellikle yükseköğretim kademesinde Türkiye ortalamasından yüksek olduğu söylenebilir.

3.1.2. Ailelerin Gelir Düzeyi

Literatüre göre, ailelerin gelir düzeyleri yükseköğretim talebinin temel belirleyicilerinden biridir ve gelir düzeyi, özellikle giriş sınavının uygulandığı sistemlerde çok daha önemli hale gelmektedir. Bu, oldukça rekabetçi bir sistemde adayların başarısını etkilemektedir.

YÖK’ün (1997) çalışmasında, kamu üniversitelerinde kayıtlı araştırmaya konu olmuş öğrencilerin ait olduğu gelir grupları, öğrenci ailelerinin ortalama aylık gelirleri, gelirlerinin de yüzde dağılımı ile ilgili sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, öğrenci ailelerinin gelir gruplarına göre dağılımı (1997 yılı fiyatlarına göre) önemli farklılıklar göstermiştir. Öğrenci ailelerinin %4’ünün ortalama aylık geliri 15 milyon TL’den daha az iken, %6.5’inin geliri 200 milyon TL’nin üzerindedir. Öğrenci ailelerinin ortalama aylık gelirleri bu iki uç arasında değişmekle birlikte, yaklaşık %50’sinin ortalama aylık geliri 15 ile 65 milyon TL arasında değişmiştir. Kamu üniversitelerinde kayıtlı öğrencilerin ailelerinin çoğunluğunun 25–55 milyon TL gelir grubuna ait olduğu ve bu gruba ait öğrenci ailelerinin oranı %21 ile %51 arasında değiştiği görülmüştür (Tablo 6). Türkiye’de hane halkı aylık ortalama gelirinin (1997 yılı fiyatlarına göre) 73 milyon TL olduğu göz önüne alınırsa, kamu üniversitelerinde üst gelir gruplarına ait öğrencilerin eğitim hizmetinden daha fazla faydalandığı söylenebilir.

Tablo 6. Türkiye’de (1997) Yükseköğretim Kurumlarında Kayıtlı Öğrenci Ailelerinin Gelir Verileri (Milyon TL-%)

Yükseköğretim Kurumlarında Kayıtlı Öğrenci Ailelerinin Ortalama Aylık Gelirleri ve Yüzde Dağılımı								
Gelir Grupları (TL)							(%)	
15.000.000 veya daha az							4	
15.000.000- 65. 000.000							53	
65.000.001- 100.000.000							20.8	
100.000.001-200.000.000							15.8	
200.00.001 veya daha fazla							6.5	
Yükseköğretim Kurumlarında Kayıtlı Öğrenci Ailelerinin Ortalama Aylık Gelirlerinin Gelir Gruplarına Göre Yüzde Dağılımı								
Üniversite	Gelir Grubu (Milyon TL)							Ortalama Gelir (Milyon TL)
	<25	25-55	55-85	85-130	130-175	175-200	> 200	
Kamu	5	38.24	21.33	13.76	4.69	1.82	4.59	74

Kaynak: YÖK (1997). Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması. Tablo 1, Tablo 3 ve Tablo 4’den özetlenmiştir.

TED (2005) ve Eğitim-Sen (2004) tarafından yapılan araştırmalarda, kamu üniversitelerinde kayıtlı çocuğu bulunan ailelerinin aylık gelirleri ve oranları ile ilgili veriler elde edilmiştir. Eğitim-Sen’in (2004) araştırma sonuçlarına göre, aylık geliri 101-300 milyon TL arasında olan alt gelir gruplarına ait öğrencilerin oranı %10; aylık geliri 1,5 milyar TL ve üstü olan üst gelir gruplarına ait öğrencilerin oranı da %21’dir. TED’in (2005) araştırma sonuçlarına göre, aylık geliri 1 milyar TL’den fazla olan ailelere mensup öğrencilerin oranı %31.6 (%21.5+ %7+ %3.1) iken aylık geliri 300 milyon TL’den az olanların oranı sadece %10’dur (Tablo 7). 2004 yılı brüt asgari işçi ücretinin 423 milyon TL olduğu düşünülürse, öğrencilerin çoğunluğunun üst gelir gruplarına ait olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin Ailelerinin Ortalama Aylık Gelirleri ve Gelirlerinin Yüzde Dağılımı (Milyon TL-%)

Eğitim- Sen (2004) (2004 Yılı Fiyatlarına Göre)		
Seçenekler	%	
101-300 Milyon TL arası	10	
301-500 Milyon TL arası	12	
501-700 Milyon TL arası	18	
701-900 Milyon TL arası	19	
1.5 Milyar TL ve üzeri	21	
TED (2005) (2004 Yılı Fiyatlarına Göre)		
Seçenekler	Sayı	%
Cevapsız	20	1.9
300 Milyondan TL’den az	106	10
300-600 Milyon TL arası	269	25.3
600 Milyon-1 Milyar TL arası	332	31.2
1-2 Milyar TL arası	229	21.5
2-4 Milyar TL arası	75	7
4 Milyar TL ve üzeri	33	3.1
Toplam	1064	100

Kaynak: TED (2005). Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri. *Türk Eğitim Derneği Yayınları*, TabloIII/4

Eğitim-Sen (2004). Türkiye’de Üniversite Öğrencilerinin Ekonomik-Sosyal Durumları. *Eğitim Sendikası Yayınları*, Ankara

Sınava hazırlanma yöntemleri de üniversite öğrencilerin ailelerinin iktisadi durumu hakkında anlamlı bilgiler verebilir. Bazı öğrenciler, sadece kitap, dergi olarak hazırlanırken, bazı aileler hem dersane hem de özel ders için, bazı aileler de sadece özel ders için harcama yapmaktadır.

ÖSYM'nin (1991) ailenin aylık net geliri ile adayların ÖSYS'ye giriş sayısı ile ilgili verilerin elde edildiği araştırmaya göre, aylık net geliri 200 bin (1991 yılı fiyatlarına göre) TL'den az olan öğrencilerin %3.53'ü; 3 milyon TL'den fazla olanların ise %1.18'i sınava bir defa girmiştir. Üç defa girenlerde bu oranlar sırasıyla, %1.71 ve %0.49'dur. Gelir seviyesi arttıkça, sınava girme sayısı azalmıştır. Sınava üç veya daha fazla kez girenlerin daha çok orta gelir gruplarına ait olduğu söylenebilir.

YÖK'ün (1997) ve TED'in (2005) çalışmalarından da benzer sonuçlar elde edilmiştir. YÖK'ün (1997) çalışmasından elde edilen bulgulara göre, gelir seviyesi arttıkça kurslara katılma yüzdeleri de artmıştır. En alt gelir grubundaki aileler, aylık gelirlerinin (15 milyon TL) yaklaşık 6 katını (87 milyon TL) ve 70 milyon TL aylık gelire sahip aileler aylık gelirlerinin 2 katını (140 milyon TL) kurslar için harcamışlardır. 200 milyon veya daha fazla geliri olan aileler ise 286 milyon TL harcama yapmışlardır. Üst gelir gruplarındakiler ise kurs için yapılan harcamaları yaklaşık bir aylık gelirle karşılamıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Türkiye'de (1997) Gelir Gruplarına Göre Üniversiteye Giriş İçin Yapılan Harcamalar ve Oranları (Milyon TL-%)

Gelir Grupları (Milyon TL)	Kurslara Katılma (%)	Ortalama Harcama (Milyon TL)	
		Kurslara Katılanlar	Kitap, Dergi vb. Alanlar
15.000.000 veya daha az	52	87	30
35.000.001-45.000.000	74	111	37
65.000.001-75.000.000	83	140	54
115.000.001-30.000.000	89	189	64
200.000.001 veya daha fazla	89	286	104
Ortalama	78	148	43

Kaynak: YÖK (1997). Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması. Tablo 7'den özetlenmiştir.

TED'in (2005) çalışmasında, dershaneye giden öğrencilerle özel ders alan öğrencilerin ailelerinin aylık gelirlerine ilişkin veriler elde edilmiştir. Buna göre, dershaneye giderek ÖSS'na hazırlanan öğrencilerin çoğunluğunun aylık geliri 600 milyon-1 milyar TL arasındakiler oluşturmaktadır. Özel ders alan öğrencilerin yaklaşık %6'sı ortalama aylık geliri 300-600 milyon TL; yaklaşık %11'i de 4 milyar TL ve üzeridir. Özel ders alan bu öğrenciler üst gelir gruplarına aittir (Tablo 9). Bu veriler, Türkiye'de dershaneye giderek sınava hazırlanan öğrenci ailelerinin üst gelir gruplarında yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 9. Türkiye’de (2005) ÖSS’ye Hazırlanan Öğrencilerin Aylık Aile Gelirleri (TL)

Dershaneye Giden Öğrenci Ailelerinin Aylık Gelirleri (TL) (2004 Yılı Fiyatlarına Göre)							
Seçenekler	Cevapsız	300 Milyondan Az	300-600 Milyon	600 Milyon-1 Milyar	1-2 Milyar	2-4 Milyar	4 Milyar ve Üstü
Lise son sınıf öğrencileri	3.8	6.5	26.8	33.3	18.6	5.9	5.1
Dershaneye devam eden lise mezunları	5.4	4.4	30.4	36.9	17.7	4.3	0.9
Üniversite 1. sınıf öğrencileri	1.9	10	25.3	31.2	21.5	7	3.1
Anne-baba	1.5	4.8	19.2	36.4	28.2	7.7	2.2
4 Grubun ortalaması	3.15	6.42	25.42	34.45	21.5	6.22	2.82
Özel Ders Alan Öğrencilerin Aylık Aile Geliri (TL) (2004 Yılı Fiyatlarına Göre)							
Seçenekler	Sayı			(%)			
300-600 Milyon arası	16			5.9			
600 Milyon – 1 Milyar	80			29.4			
1-2 Milyar arası	84			30.9			
2-4 Milyar arası	64			23.5			
4 Milyar ve üzeri	28			10.3			
Toplam	272			100			

Kaynak: TED (2005). Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri. *Türk Eğitim Derneği Yayınları*. Tablo 3, Tablo VI/4

TÜİK tarafından 2005 yılında yapılan araştırmada da gelir grupları arasında eğitim için yapılan harcamalarda çok büyük farklar olduğu görülmüştür. TÜİK’in %20’lik gelir dilimlerinin her birine 3 milyon 509 bin 804 ailenin girdiği araştırmasında, en zengin %20’lik kesimle en yoksul %20’lik kesimin eğitim harcamaları arasında 18 kat fark olduğu görülmüştür. 2004 yılında eğitim harcamaları, en düşük gelir diliminde ayda ortalama 11.4; en zengin gelir diliminde ise aylık ortalama 204.5 milyon YTL olarak gerçekleşmiştir.

Bu sonuçlara göre yükseköğretimin alt gelir grupları tarafından da talep edildiği, buna karşılık yükseköğretim hizmetlerinden çoğunlukla üst-orta ve üst gelir gruplarına ait bireylerin faydalandığı, yüksek gelirli ailelerin çocuklarının kamu üniversitelerinde öğrenim gördüğü, aile geliri arttıkça kurslara katılma oranı ve bu kurslara ödenen ortalama aylık harcama miktarının arttığı, aile geliri ile öğrencinin başarısı arasında pozitif bir ilişki olduğu, gelir arttıkça sınava girme sayısının azaldığı ve sınava üç veya daha fazla kez girenlerin daha çok alt ve alt-orta gelir gruplarındaki ailelerin çocukları oldukları söylenebilir.

3.2. Türkiye’de Kamu Yükseköğretim Harcamalarını Kim Ödüyor?

3.2.1. Kamusal Harcamalar

Türkiye’de yükseköğretim harcamaları devlet ve vakıf üniversiteleri olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Devlet üniversitelerinde kamusal finansman, vakıf üniversitelerinde özel finansman sistemi benimsenmiştir. Kamu üniversitelerinin finansman şekli, bütçe ile finansmandır. Genel bütçeden ayrılan ödenekler dışında kamu üniversitelerinin diğer gelir kaynakları, döner sermaye ve kantin, kafeterya, yurt, kira vb. gelirleri ile öğrenci katkı paylarından oluşmaktadır (YÖK, 2005, s.119).

Bu gelir kaynakları içerisinde önemli kaynağı bütçe oluşturmaktadır. Eğitime tahsis edilen kaynak miktarı, hem okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim için Milli Eğitim Bakanlığı’na (MEB), hem de yükseköğretim için üniversitelere (YÖK) ayrılan bütçe ödeneklerinin toplamından oluşmaktadır (YÖK, 2005, s.81). Buna göre, 1995-2009 dönemi MEB’in ve YÖK’ün bütçelerinin yıllara göre değişimi, toplam eğitim bütçesinin bütçeye ve GSYİH’ya oranı ile yükseköğretime tahsis edilen bütçe ödenekleriyle ilgili veriler birlikte değerlendirildiğinde, toplam eğitim bütçesinin yaklaşık ¼’ünü YÖK bütçesi oluşturmaktadır ve toplam eğitim bütçesinin GSYİH’a oranı değişkenlik göstermekle birlikte artma eğilimindedir. Yükseköğretim seviyesinde, genel eğilim artış yönündedir (Tablo 10, Tablo 11).

Tablo 10. Türkiye'de (1995-2005) Eğitim İçin Ayrılan Bütçe Ödenekleri ile İlgili Oranlar (Bin YTL-%)

Yıllar	Toplam Eğitim Bütçesi		Yükseköğretim Bütçesi	
	Bütçe Payı (%)	GSYİH (%)	Bütçe Payı (%)	GSYİH (%)
1995	13.5	2.30	3.2	0.90
1996	9.8	2.37	2.6	0.80
1997	11.2	2.81	3.1	0.80
1998	11.3	3.39	2.9	0.86
1999	11.7	3.50	2.8	0.84
2000	9.3	3.52	2.2	0.84
2001	11.2	3.53	2.8	0.89
2002	10.1	3.54	2.5	0.89
2003	9.2	3.81	2.3	0.94
2004	11.1	3.99	2.6	0.93
2005	12.9	4.18	3.4	1.09
2006	12.8	4.32	3.4	0.77
2007	13.6	4.30	3.2	0.77
2008	13.6	4.20	3.3	0.74
2009	14.0	4.11	3.4	0.79

Kaynak: YÖK (2007). Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi-Taslak Rapor.

Tablo 13

Tablo 11. Türkiye'de (1995-2005) Kamu Üniversiteleri Gelir Kaynakları Dağılımı (Bin YTL-%)

Yıllar	Bütçe (%)	Döner Sermaye ve Diğer (%)	Katkı Payı (%)	Toplam Gelir (Bin YTL)
1995	69	27	4	64.683
1996	67	28	5	140.092
1997	57	38	5	346.359
1998	61	34	5	687.483
1999	60	35	5	1.124.375
2000	57	38	5	1.844.833
2001	52	44	4	2.656.820
2002	52	44	4	4.785.306
2003	57	39	4	5.897.622
2004	56	40	4	6.982.625
2005	58	38	4	9.101.395

Kaynak: YÖK (2007). Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi-Taslak Rapor.

Tablo 17

Bütçe ödenekleri harcama kalemlerine göre ayrılmaktadır. Bu harcama kalemleri, cari, yatırım ve transfer şeklinde gruplandırılmaktadır. Bu harcama kalemlerinden personel maaşları, yolluklar, tüketim malı ve malzeme alımları ile demirbaş alımları genellikle cari ödenek içerisinde yer alırken, makine teçhizat ve taşıt alımları ile yapı tesis ve büyük onarım giderleri yatırım ödenekleri olarak tespit edilmektedir. Cari harcamalar, kısa dönemde doğrudan üretimi arttırıcı etkisi olmayan ve faydası bir dönemle sınırlı kalabilen harcamalardır. Yatırım harcamaları, üretim gücünü doğrudan doğruya arttıran ve ileriki dönemlerdeki kalıcı varlıklar için yapılan harcamalardır. Transfer harcamaları, cari dönem üretimine yönelik bir mal veya bir hizmet alma beklentisi olmadan, konsolide bütçe aracılığıyla bazı kaynakların kişi ve kurumlar arasında değişimini sağlamak amacıyla devletin yaptığı kamu harcamalarıdır (Ataç, 1978, s.40-42; Stiglitz, 1994, s.47-48). Türkiye'de 1995 yılında yükseköğretim bütçe ödeneklerinin %66'sı personel, %11'i diğer cari, %20'si yatırım ve %3'ü de transfer harcamalarına ayrılmıştır. Bu oranlar, 2005 yılında sırasıyla %52, %19, %18 ve %11'dir. Bu dönemde, yükseköğretim bütçesinin yarısından fazlasını personel harcamaları oluşturmuştur (YÖK, 2007).

Bütçe ödeneklerinin büyüklüğü, öğrenci başına yapılan harcama ile de ölçülür. Türkiye de öğrenci başına bütçe ödeneği, hem örgün öğretimde kayıtlı öğrenciler için, hem de açık öğretimde kayıtlı öğrencilerinin de dahil olduğu toplam öğrenci sayısına göre hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara göre, 1995-2005 döneminde yükseköğretimde öğrenci başına bütçe ödenekleri cari fiyatlarla yaklaşık iki kat artmıştır (Tablo 12). Örgün yükseköğretimde öğrenci başına cari harcama, 1.230 ABD dolarından 1.938 dolara yükselmiştir.

Tablo 12. Türkiye’de (1995-2005) Yükseköğretimde Öğrenci Başına Bütçe Ödeneği

Yıllar	2005 Yılı Fiyatlarıyla (YTL)		Cari Fiyatlarla (ABD \$)		Öğrenci Başına Cari Harcama (ABD \$)	
	Örgün	Toplam	Örgün	Toplam	Örgün	Toplam
1995	2.646	1.298	1.538	755	1.230	604
1996	2.996	1.797	1.509	943	1.042	651
1997	3.379	2.210	2.195	1.435	1.432	937
1998	3.802	2.350	2.002	1.238	1.328	821
1999	3.813	2.418	1.924	1.221	1.403	890
2000	4.053	2.594	1.934	1.247	1.389	896
2001	2.896	1.759	1.125	727	783	506
2002	3.076	2.079	1.463	989	1.049	709
2003	3.541	2.254	2.059	1.311	1.523	969
2004	3.353	2.306	2.153	1.398	1.651	1.072
2005	4.095	2.529	3.072	1.898	1.938	1.197

Kaynak: YÖK (2005). Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu. Tablo 16

Üniversitelerin ikinci gelir kaynağını döner sermaye gelirleri oluşturmaktadır. Bu gelirler, döner sermaye proje gelirleri, kitap satış gelirleri, bilirkşi rapor gelirleri, tıp fakülteleri hastane tedavi gelirlerini içermektedir. Buna göre, 1995-2005 döneminde zaman zaman inişler çıkışlar olmakla birlikte genel olarak döner sermaye gelirleri artmıştır (Tablo 10).

Üniversitelerin üçüncü gelir kaynağını ise 1984–1985 öğretim yılından itibaren öğrencilerden alınan katkı payları (eski adıyla harç) oluşturmaktadır. Yükseköğretim kurumlarında öğrenci başına olmak üzere belirlenen cari hizmet ödeneği, öğrenim dallarının nitelikleri ve süreleri ile yükseköğretim kurumlarının özellikleri göz önünde tutularak, YÖK tarafından farklı miktarlarda tespit edilmektedir. Cari hizmet maliyetinin yarısından daha az olmamak üzere bir kısmı devletçe karşılanmakta, geriye kalan tutarı ise öğrenci tarafından katkı payı adı altında ödenmektedir. Yükseköğretimde yığılmayı önlemek amacıyla bu katkı payları, normal sürelerinde mezun olmayan öğrenciler için bir yıl gecikme halinde %50, ikinci yıl gecikme halinde %100 artırılma yoluna gidilmektedir. İkinci öğretimde (II.öğretim) ise, alınacak ücret, normal örgün öğretim için belirlenen cari hizmet maliyetinin yarısından az olmayacak şekilde belirlenmektedir (YÖK, 2005, s.81). 1992 yılında yükseköğretimde ikinci öğretim sistemi kabul edilmiştir. II. öğretimde öğrencilere aynı fiziki altyapı, mekân ve öğretim kadroları kullanılarak normal örgün öğretim bittikten sonraki saatlerde eğitim verilmektedir. Yükseköğretim katkı payları, bölüme, eğitim diline, bölümün I.öğretim-II.öğretim olmasına veya lisans programı–yüksek lisans programı olmasına göre değişim göstermektedir (YÖK, 2007).

Kamu kaynaklarından yükseköğretime yapılan harcamaların bir başka şekli de üniversitede kayıtlı öğrencilere verilen krediler ve yurt hizmetleridir. Türkiye’de bu hizmetler Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURT-KUR) tarafından yürütülmektedir. Öğrencilerin burs ve kredi taleplerini YURT-KUR karşılamaktadır ve yükseköğretimde burs ve kredi verme yetkisine sahip tek kuruluştur. Bu kurum tarafından; (1) burs, (2) öğrenim kredisi ve (3) katkı kredisi olmak üzere öğrencilere destek programı uygulanmaktadır. Burslar, tüm örgün öğretim öğrencileriyle, sadece şehit ve gazi çocukları gibi öncelikli kesimden olmaları halinde açıköğretim öğrencilerine de verilmektedir. Öğrenim kredisi, yükseköğretim kurumlarının normal eğitim süresince verilen zorunlu hizmet yükümlülüğü içermeyen borç paradır. Tüm örgün ve açıköğretim öğrencileri bu krediyi alabilmektedir. Kurum’un üçüncü destek programı katkı kredisidir. Katkı kredisi, yükseköğretimde alınan katkı payına karşılık olarak öğrenci adına borç kaydedilip, yükseköğretim kurumlarına ödenen paradır (ÖSYM, 2006, s.136). YÖK’ün (1997) araştırmasında, yüksek gelir gruplarına ait öğrencilerin de katkı kredisi aldığı, TED’in (2005) araştırmasında, yükseköğretim öğrencilerinin %56.7’sinin öğrenim kredisi aldığı görülmüştür.

Kurum, yurt ve barınma hizmeti de vermektedir. Örneğin, 2005 yılında Türkiye çapında yapılan araştırmanın sonucunda, yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin %19.1’inin devlet yurtlarında; %9.9’unun özel yurtlarda; %29.9’unun aile yanında; %32.2’sinin arkadaşlarıyla aynı evde; %3.4’ünün tek başına bir evde ve %5.5’inin diğer şekilde yaşadığı görülmüştür (ÖSYM, 2006, s.137).

Kurumun gelir kaynakları ise hazine yardımı, at yarışları, spor toto-loto gelirlerinden alınan paylar, yardımlar ve bağışlar, kredi tahsilâtları, yurt işletme gelirlerinden oluşmaktadır. Kurumun finansman yapısı, %70-80 Hazine yardımına dayanmaktadır. Kurum’un hizmetleri, yükseköğretim kurumlarına kamu kaynaklarından sübvansiyon yoluyla yapılan harcamaları oluşturmaktadır. Bu ise, kamusal kaynaklardan yükseköğretim harcamalarının dolaylı bir şekilde de finanse edildiğini göstermektedir.

Türkiye’de yükseköğretim hizmetleri, yarı kamusal bir mal olmasına rağmen, salt kamusal bir mal olarak görülmesi nedeniyle hem doğrudan hem de dolaylı olarak kamusal kaynaklardan karşılanmaktadır. 2005 yılında yükseköğretime doğrudan ve dolaylı olarak toplam 6.629.313.852 YTL (Bütçe: 5.218.467.000 YTL + Yurt-Kur: 1.410.846.852 YTL) kaynak aktarılmıştır. Ekonomik gelişmişliğin göstergelerindeki artış hızından daha fazla bir hızla özellikle yükseköğretimde öğrenci başına yapılan harcamalar sürekli artmıştır. Bütçeden, sadece örgün öğretimdeki öğrenciler dikkate alındığında öğrenci başına 4.095 YTL harcama yapılmıştır.

Birçok ülkede, kamusal harcamaların kaynağını vergi gelirleri oluşturmaktadır. Vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturan Gelir Vergisi artan oranlı bir tarifeye tahsil edilmeye çalışılmaktadır. Bu ise, düşük gelir gruplarının daha az, yüksek gelir gruplarının daha fazla vergi ödemesine neden olmaktadır.

Türkiye’de gelir vergisi artan oranlı bir tarife ile tahsil edilmektedir ve 1980-2008 döneminde vergi gelirlerinin yaklaşık olarak üçte birini oluşturmuştur. Vergi gelirlerinin yaklaşık üçte ikisini oluşturan dolaylı vergi gelirlerinin payı sürekli artma eğilimindedir. 1980-2008 döneminde dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı sürekli azalmış (1980 yılında %63; 2008 yılında %35), buna karşılık dolaylı vergiler yaklaşık %100’lük bir artış (sırasıyla %37; %65) göstermiştir. Bu artış, özellikle 1990-1995 döneminde ve sonrasındaki dönemde düşük gelirliilerin aleyhine bir gelişme göstermiştir (MB, 2009).

Alt gelir gruplarının kazançlarının neredeyse tamamını harcadıkları düşünülecek olursa, Türkiye’deki son otuz yıldaki vergi uygulamalarının, alt gelir grubu aleyhine gelir dağılımının düzeltici etkisini azalttığı, bu grubun toplam vergi gelirleri içindeki payını artırdığı söylenebilir. Böyle bir sonuç, alt gelir gruplarının yükseköğretim harcamalarını da karşıladığını açıkça göstermektedir.

3.2.2. Özel Harcamalar

Eğitime yapılan özel harcamalar konusunda önceden sadece tahmin yapılmaktaydı. Daha sonra, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve TÜİK işbirliği ile gerçekleştirilen 2002 yılı eğitim harcamalarına ilişkin çalışmadan elde edilen veriler, Türk eğitim sisteminin finansman yapısı konusunda yeni yaklaşımların doğmasına neden olacak nitelikte görülmüş ve bu çalışmada ailelerin yaptığı harcamaların dershanelere ve özel dersler için yapılan ödemeler ile giyim için yapılanlardan oluştuğu kabul edilmiştir.

Türkiye’de yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin aileleri, hazırlık sınavı için yüksek miktarlarda harcamalara katlanmaktadırlar.⁷ YÖK’ün (1997) araştırmasında, kamu üniversitelerinde kayıtlı öğrencilerin üniversiteye giriş için yaptıkları harcamalarla ilgili elde edilen sayısal verilere göre, öğrenciler dershane için 148 (1997 yılı fiyatlarına göre); kitap, dergi vb. için 43 milyon TL harcamışlardır.

7 YÖK’ün (1997) çalışmasından elde edilen verilere göre, kamu üniversitelerinde kayıtlı öğrencilerin %78’i; vakıf üniversitelerinde de %80’i üniversiteye hazırlık için bir dershaneye gitmiştir. TED’in (2005) çalışmasından elde edilen verilere göre, deneklerin %76.2’si; üniversitede kayıtlı öğrencilerin %82.9’u dershaneye gitmiştir. Bu öğrencilerinin anne-babalarının da %84.2’sinin üniversiteye hazırlık için dershaneyi tercih ettiği görülmüştür. Denekler, ortalama olarak 2 yıldan daha fazla (2.15 yıl) dershaneye gitmiştir.

TED'in (2005) araştırmasında, öğrenciler arasında sadece dershaneye gidenlerin oranı yaklaşık %76; hem dershaneye giden hem de özel ders alanların oranı yaklaşık %16; sadece özel ders alanların oranı yaklaşık %16.5 ve kitap, dergi vb. satın alarak hazırlananların oranının da yaklaşık %8 olduğu saptanmıştır. Bir yılda ailelerin yaklaşık %5'i 500 milyon TL'den daha az; yaklaşık %44'ü 1-2 milyar TL ve üzeri harcama yapmıştır. Ailelerin çoğunluğu 1-2 milyar TL arası harcama yapmıştır. Bu bulgular, alt gelir grubunun yıllık gelirinin sınav hazırlığı için yetmediğini, bu gelir grubuna ait öğrencilerin dershaneye gidemediğini açıkça göstermektedir. Üst gelir grupları sınav hazırlığı için en yüksek harcamayı gerçekleştiren kesim olmuştur.

Bu araştırmada, sadece dershaneye giden öğrencilerin ailelerinin öğrenci başına yaptıkları harcamalarla dershaneye ödedikleri yıllık ücretlere ait veriler elde edilmiştir. Söz konusu bu verilere göre, öğrenci ailelerinin yaklaşık %34'ü 1-2 milyar TL arası (2004 yılı fiyatlarına göre); yaklaşık %10'u da 500 milyon TL'den daha az harcama yapmıştır. Bir yılda dershane için yapılan ortalama harcama tutarı arttıkça dershaneye giden öğrenci sayısı düşmüştür. 2004 yılı asgari işçi ücretinin brüt 423 milyon TL olduğu dikkate alınır, dershane harcaması, bir işçinin yaklaşık bir yıllık ücret gelirinin toplamından daha fazladır. Bu ise, alt gelir gruplarında bulunanların dershaneye gidemediğini açıkça göstermektedir.

Ayrıca, bu araştırmada, dershane dışında kitap ve dergi gibi materyallerden yararlanan öğrenci oranının %8 olduğu ve bu öğrencilerin %40.02'sinin yılda 100-200 milyon TL arasında değişen harcama yaptığı görülmüştür. Buna karşılık sadece yaklaşık %2'sinin 2 milyar TL'den daha fazla harcama yaptığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre, alt gelir gruplarına ait öğrenciler çoğunlukla kitap, dergi satın alarak giriş sınavına hazırlanmaktadır.

Aynı araştırmada, özel ders alarak hazırlanan öğrencilerin oranının (%16.5) oldukça yüksek olduğu görülmüştür. 2004 yılı rakamlarına göre, özel ders alan öğrencilerin %30.1'i yılda toplam 451 milyon 500 bin TL ödemiştir. Yaklaşık %2'si 4 milyon 500 bin TL ödemiştir. Özel ders alan bu öğrencilerin üst gelir gruplarına ait olduğu söylenebilir.

Bir başka araştırmanın bulgularına göre, Türkiye'de öğrenci aileleri, birinci gelir grubunda (alt gelir) yıllık ortalama gelirlerinin yaklaşık %52'sini, ikinci gelir grubunda (alt-orta) yıllık ortalama gelirlerinin yaklaşık %30'unu, beşinci gelir grubunda (üst gelir) ise, yıllık ortalama gelirlerinin yaklaşık %9'unu üniversiteye giriş sınavı için harcamışlardır⁸ (Ekinci, 2009, s.129).

2004 yılında bir yükseköğretim kurumunda kayıtlı öğrenciler üzerinde yapılan anket araştırmasının sonuçlarına göre, öğrencilerin %79'u sadece dershaneye gitmiş; %4'ü sadece özel ders almış; %5'i hem dershaneye gitmiş hem de özel ders almış; %3'ü kitap, dergi vb. ile çalışmış ve %9'u da sınava hazırlık için herhangi bir harcama yapmamıştır. Bu öğrencilerin %11'i 850 milyon TL'den daha az; %28'i de 951 milyon-1 milyar TL arası ödeme yapmıştır (Adıyaman, 2004, s.74).

2005 yılında yapılan bir başka araştırmanın sonuçlarına göre, bir yükseköğretim kurumunda kayıtlı öğrencilerin %88.5'i dershaneye gitmiş; %17.8'i özel ders almış; %16.7'si hem dershaneye gitmiş hem de özel ders almıştır. Ayrıca, bu araştırmada, bu öğrencilerin yaklaşık %47'sinin ailelerinin ortalama aylık gelirinin 455-1.090 milyon TL; yaklaşık %4'ünün de 182 milyon TL'den az olduğu görülmüştür (Kesik, 2005, s.152).

8 Araştırmacı, gelir gruplarını 750 TL ve katları alınarak belirlemiştir: 1. Grup: 0-750 TL (alt gelir grubu), 2. Grup: 751-1.500 TL (alt-orta gelir grubu), 3. Grup: 1.501-2.250 TL (orta gelir grubu), 4. Grup: 2.251-3.000 TL (üst-orta gelir grubu) ve 5. Grup: 3.001 TL ve üstü (üst gelir grubu).

Ailelerin harcamaları, yükseköğretim sürecinde de devam etmektedir. Yükseköğretimde kayıtlı öğrenciler öğrenim süresince başta gıda olmak üzere, barınma, kitap ve ders notları için fotokopi gibi çeşitli harcamalar yapmaktadırlar.

Özel eğitim harcamalarıyla ilgili yapılan bir araştırmada, en düşük gelir diliminde yer alan öğrenci ailelerinin toplam aylık gelirlerinin yaklaşık %15'ini; en yüksek gelir diliminde bulunanların ise toplam aylık gelirlerinin %1'ini özel eğitim harcamalarına tahsis ettiği görülmüştür (Tansel ve Bircan, 2006, s.314).

Türk Eğitim-Sen (2005) tarafından yapılan araştırmada, üniversite 1.sınıf öğrencilerinin üniversiteye ilk adımın maliyeti olarak barınma, giyim, ulaşım, yiyecek, ders araç-gereçleri ve öğrenim ücretleri hesaplanmıştır. Buna göre, şehir dışında ikamet eden bir öğrencinin yurt, yol, yemek, sosyal faaliyet, ders araç-gereçleri, kitap masrafı dahil üniversiteye ilk adımı atmasının en düşük maliyeti, I. öğretimde 1.sınıf bir öğrenci ise 1.782,50 YTL ve ortalama maliyeti de 2.295,50 YTL'dir. Öğrenci II. öğretimde ise, o zaman üniversiteye ilk adımın maliyeti daha da yükselecektir Mühendislik-mimarlık fakültesinde okuyan bir öğrencinin üniversiteye ilk adım atmasının maliyeti en az 2.878,50 YTL; en fazla 3.788,50 YTL'dir. Eğer öğrenci tek başına eve çıkacaksa o taktirde maliyet daha da artacaktır (Tablo 13).

Tablo 13. Türkiye'de (2005) Bir Üniversite Öğrencisinin Maliyeti (YTL)

BARINMA	Devlet Yurdu (Toplam)		270.00
	Yurt Ücreti (3 Aylık)- depozito	135.00 - 135.00	
	Özel Yurt		450.00
	Yurt Ücreti (Aylık)	450.00	
YTL	Kiralık Daire (Toplam)		1.180.00
	Kira (Aylık)- depozito (3 Aylık)	500.00 - 500.00	
	Elkt., Su, Tel., D.Gaz	180.00	
GIYİM YTL			400.00
DİĞER (SOSYAL FAALİYET, ULAŞIM, YİYECEK) YTL			527.50
DERS ARAÇLARI / KİTAP	Sağlık Bilimleri 140.00-320.00 (bir eğitim-öğretim dönemi)		460.00
	Eğitim Bilimleri 140.00-225.00 (bir eğitim-öğretim dönemi)		365.00
YTL	Fen Bilimleri 235.00-260.00 (bir eğitim-öğretim dönemi)		495.00
KAYIT ÜCRETLERİ (HARÇLAR)	YTL	I. Öğretim	
		1-Tıp Fakültesi	458.00
		2-Dış Hekimliği Fak.	382.00
		3-Teknik Eğt.Fak.	218.00
		4-Mim.Müh.Fak.	300.00
		5- Mesleki Eğt.Fak	220.00
	II. Öğretim		
	1-Müh.Mim.Fak.	1.186.00	
	2-Fen-Edb.Fak.(Fen Prg.)	993.00	
	3-Fen-Edb.Fak.(Edb.Sos)	750.00	
	4-Yabancı Diller	4.631.00	
5-Eğitim Fak.	796.00		
En düşük maliyet			1.782, 50 YTL
Ortalama maliyet			2.295,50 YTL

Kaynak: Türk Eğitim-Sen (2005). Üniversiteli Olmanın Maliyeti. *Türk Eğitim Sendikası Yayınları*, Ankara

Bu bulgular, yükseköğretim hizmetinden çoğunluğu yüksek gelir grubuna ait öğrencilerin yararlandığını, ailenin gelir seviyesinin eğitimde eşit fırsatlar yaratmadığını açıkça göstermektedir. Bu bulgular, aynı zamanda, yükseköğretim harcamalarının kamu kaynaklarıyla karşılanmasının adalet ilkesine hizmet etmediğini, yüksek gelir grubu lehine bir gelir transferi yarattığını göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de yükseköğretim harcamaları büyük ölçüde devlet tarafından karşılanmaktadır. Kamu harcamalarının temel finansman kaynağını vergi gelirleri oluşturmaktadır. Toplam vergi gelirleri içinde gelir vergilerinin payı sürekli azalmış, buna karşılık dolaylı vergilerin payı yaklaşık %100 artmıştır. Alt gelir gruplarının da ödediği vergi gelirlerinin kamusal harcamaların temel kaynağı olmasına rağmen, bu kesime ait öğrencilerin yükseköğretim harcamalarından faydalanma oranı çok düşüktür.

Giriş sınavına hazırlanma biçimleri ve yapılan harcamaların büyüklüğü de, öğrencilerin bu sınavlarda başarısını etkilemiş ve yüksek gelir grubunda bulunanların yükseköğretim hizmetinden daha fazla yararlanmasına neden olmuştur. Yükseköğretim sürecinde gerçekleşen harcamaların büyüklüğü, alt gelir gruplarına ait öğrenci sayısını azaltmıştır. Anne-babanın sosyo-ekonomik durumu çocuğun eğitim başarısında etkili olmuş, bu sonuç, son otuz yılda değişmemiştir.

Kaynakların bütün vergi mükelleflerinden toplandığı, parasız veya yoğun sübvansiyonlu eğitime dayanmakta olan kamusal finansman sistemi adalet ilkesini sağlamaktan uzaktır. Bir diğer deyişle, bu finansman sistemi, kaynakların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmasını ve maliyetlerin düşmesini engellemektedir. Ödeme güçleri olduğu halde, bütün vergi mükelleflerinin ödedikleri vergilerle özellikle yükseköğretim seviyesinde eğitim görmeleri ve gerçek ihtiyaç sahiplerinin minimum kaynakla yetinmeye mahkûm edilmesi bedelsiz yükseköğretimin adalet ilkesine hizmet etmediğini göstermektedir.

Adalet ilkesini karşılamak üzere kamusal olarak sağlanması gerekenin dışında devlet tarafından hiçbir kaynağın ayrılmaması gerekir. Bunun anlamı, eğitim hizmetlerinin bireylerin gelirlerine göre paralel bir şekilde paralı olacağı, ödeme gücü olmayanların ise kamusal olarak destekleneceğidir.

Bu amaca hizmet edecek ve maliyet paylaşımını da sağlayacak yöntem, gelire göre farklılaştırılmış öğrenci kredileri sistemidir. Bu sistem, eğitim hizmetlerinden yararlanmanın maliyetine katlanma yükünün zamana yayılmasına imkan veren bir finansman yöntemidir. Bu yöntem, eğitim maliyetlerinin öğrencilerin emek piyasalarına girmelerinden sonraya ertelenmesi esasına dayanmaktadır. Borçlanma yöntemi olarak da bilinen bu sistem, genelde eğitim maliyetlerini şu anda karşılayamayacak alt gelir gruplarına ait olanların veya daha sonra ödemek isteyen öğrencilerin, hükümet kuruluşları, bankalar veya diğer finansal kuruluşlardan ödünç alabilmelerine imkan verir. Bu sistemin işleyebilmesi için öğrencilere borç verecek finansal kurumların buna istekli olması ve devletin ödeme gücü olmayan öğrencilere garantör olması gerektirir.

Kredilerin daha sonra ödenecek olmasından dolayı bu sistem, *ertelenmiş maliyete katılma* olarak da adlandırılabilir. Maliyetin mezuniyetten sonraya ertelenmesi esasına dayanan bu borçlanma sisteminde öğrencilere verilecek kredi miktarı, öğrencilerin mezuniyetten sonra elde edecekleri kazançlara bağlıdır. Bu yönüyle, esnek bir yapı arz eder. Finansal kurumlardan, örneğin tıp fakültesinde okuyacak bir öğrenci, daha yüksek kazançlar elde edeceğinden daha kolay ve yüksek miktarlarda kredi alabileceken, kazançları düşük olan meslek grupları için daha az miktarlarda kredi verilebilir. Yüksek kazançlı meslek grupları daha yüksek miktarlarda finansal piyasalardan kredi bulabilir.

Türkiye'de alt gelir grupları da dahil olmak üzere yükseköğretim hizmetinden yararlanan bütün gelir gruplarının ertelenmiş maliyete katılma yöntemi ile yükseköğretim maliyetlerine katılması sağlanabilir. Böylece, bu sistem, hem alt gelir gruplarına ait bireylerin de yükseköğretim hizmetinden faydalanmasını sağlayarak adalet ilkesine hizmet edebilir, hem de bu bireylerin eğitim maliyetine katılmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Abbot, A. ve Leslie, D. (2004).** Recent Trends in Higher Education Applications and Acceptances. *Education Economics*, April, 12(1), 67-86
- Adıyaman, A. (2004).** *Türkiye'de Yükseköğretim Yapısının Ekonomik Analizi ve Maliyet Düşürücü Önlemler*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir
- Aslan, M.H. (1998).** *Hizmet Ekonomisi*. Bursa; Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Aslan, M.H. (2002).** Eğitim Finansmanının Ekonomi Politikası ve Yükseköğretimde Adil ve Etkin Finansman Politikaları. *Liberal Düşünce Dergisi*, 7(28), 225-246
- Aslan, M.H. (2003).** Türkiye'de Yükseköğretimin Finansmanının Ekonomi Politikası. *Liberal Düşünce Dergisi*, 7(29), 189-220
- Ataç, E. (1978).** Fayda-Maliyet Analizi. *Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, Ocak, 14(1)
- Berger, M.C. ve Kostal, T. (2002).** Financial Resources, Regulation and Enrollment in US Public Higher Education. *Economics of Education Review*, 21(2), April, 101-110.
- Bishop, J. (1989).** The Effect of Public Policies on The Demand For Higher Education. *The Journal of Human Resources*, 12(3), 285- 397
- Blöndal, S, S. Field ve N. Girouard (2000).** Investment in Human Capital Through upper-Secondary and Tertiary Education. *OECD Economics Studies*, 34(1), 42-89
- Bowen, W.G. (2004).** Lecture II: The Quest for Equity: Class (Socio-Economic Status) in American Higher Education. *The Thomas Jefferson Foundation Distinguished Lecture series University of Virginia*, April, ABD
- Bray, M. ve Kwok, P. (2003).** Demand for Private Suooplementary Tutoring: conceptual considerations and sosyo-economic patterns in Hong Kong. *Economics of Education Review*, 22, 611-620
- Brunella G. ve Checchi, D. (2005).** Estimation Of Educational Borrowing Constraints Using Returns To Schooling. *Journal of Political Economy*, 112(1)
- Cohn, E. (1979).** *The Economics of Education*. Cambridge: Ballinger Publishing
- Coombs, P. ve Hallak, J. (1994).** *Bir Sistem Olarak Eğitim, Eğitim Ekonomisi: Seçilmiş Yazılar*. Çev. Yüksel Kavak ve Berrin Burgaz, Ankara: Pegem Yayınları
- Duchesne, I. ve Nonneman, W. (1998).** The Demand for Higher Education in Belgium. *Economics of Education Review*, 17(2), 211-218
- Eğitim-Sendikası (2004).** *Türkiye'de Üniversite Öğrencilerinin Ekonomik-Sosyal Durumları*. Eğitim Sendikası Yayınları, Ankara
- Ekinci, C.E. (1999).** *Hacettepe ve Erciyes Üniversiteleri Öğrencilerinin Yükseköğretim Finansmanına İlişkin Görüşlerinin Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri Temelinde Değerlendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara
- Ekinci, C.E. (2009).** Türkiye'de Yükseköğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 34 (154), 119-133

- Ermisch, J. ve Francesco, M. (2001).** Family Matters: Impacts of Family Background on Educational Attainments. *Economica*, 27(68), May, 137-156
- Fernandez, R. ve Rogerson, R. (1995).** Public Education and Income Distribution: a Dynamic Quantitative Evaluation of Education-Finance Reform. *American Economic Review*, 88(4), September, 813-833
- Fernandez, R. ve Rogerson, R. (2003).** Equity and Resources: An Analysis of Education Finance Systems. *Journal of Political Economy*, 111(4), August, 858-897
- Gustman, A.L. ve Pidot, G.B. (1973).** Interactions Between Educational Spending and Student Enrollment. *Journal of Human Resources*, Winter, 8(1), 3-23
- Hansen, W.L. ve Weisbrod, B.A. (1969).** The Distribution of Costs and Direct Benefit's of Public Higher Education: The Case of California. *The Journal of Human Resources*, Spring 4(2), 176-191
- Heath, J.A. (1998).** The Financing and Provisioning of Education and Health Services in Developing Countries: Review Article. *Economics of Education Review*, 17(3), June, 359-362
- Kanellopoulos, C. ve Psacharopoulos, G. (1997).** The Analytics Of The Pricing Of Higher Education And Other Services In Which The Customers Are Inputs. *The Journal of Political Economy*, June, 103(3), 573-585
- Kesik, A. (2005).** Yükseköğretimde Yeni Bir Finansman Modeli Önerisi: Bütünsel Model. Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:2003/362, Ankara
- Lewis, D.R ve DüNDAR, H. (2002).** Equity Effects of Higher Education in Developing Countries: access, choice and persistence. Higher Education in Developing World: Changing Contexts and Institutional Responses, USA: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 169-193
- Masters, S.H. (1969).** The Effect of Family Income on Children's Education Some Findings on Inequality of Opportunity. *The Journal of Human Resources*, Spring, 4(2), 158-175
- Meuret, D. (2001).** A System of Equity Indicators for Educational Systems, In Pursuit of Equity in Education. Using International Indicators to Compare Equity Policies, USA: Kluwer Academic Publishers, 133-164
- Miller, S.I (1977b).** Defining Equality of Educational Opportunity". *Introduction to The Sociology of Education*, 161-184
- Miller, S.I (1977a).** Social Class and Educational Outcomes. *Introduction to The Sociology of Education*, 44-72
- Mora, J.G. ve Garcia, A. (1999).** Private Costs of Higher Education in Spain. *European Journal of Education*, 34(1), 95-110
- Oliveria, T. ve Pereira, P. (1999).** Who Pays The Bill? Study Cost and Students Income In Portuguese Higher Education. *European Journal of Education*, 34(1), 111-121
- Osterbeek, H. (1998).** An Economic Analysis of Student Financial Aid Schemes. *European Journal of Education*, 33(1), March, 21-30
- Pınar, A. (2004).** Vergiyi Kimler Ödüyor ve Harcamalardan Kimler Yararlanıyor? TÜSEV Yayınları, Ankara

- Psacharopoulos, G ve Woodhall, M. (1985).** Education for Development: an analysis of investment choices. Oxford University Press
- Psacharopoulos, G. ve Papakonstantinou, G. (2005).** The Real University Cost in a-Free-Higher Education Country. *Economics of Education Review*, 24, 103-108
- Psacharopoulos, G. ve Patrinos, H.A. (2004).** Returns to Investment in Education: a further update. *Education Economics*, August, 12(2), 113-118
- Quheng S. ve Delin, W. (2004).** Credit: a new perspective for solving the contradiction between equity and efficiency in higher education. *Chinese Education and Society*, 37(1), February, 72-88
- Rozada, M.G. ve Menendez, A. (2002).** Public University in Arjantina: subsidizing the rich?. *Economics of Education Review*, 21, 341-351
- Sauer, R. (2004).** Educational Financing and Lifetime Earning. *Review of Economic Studies*, 71,1189-1216
- Siphambe, H.K. (2000).** Rates of Return to Education in Bostwana. *Economics of Education Review*, 19(3), June, 291-300
- Stiglitz, J.E. (1994).** *Kamu Kesimi Ekonomisi*, İkinci Baskı, Çev: Ömer Faruk Batırel, Marmara Üniversitesi Yayını
- Tansel, A. ve Bircan, F. (2006).** Demand for Education in Turkey: a tobit analysis of private tutoring expenditures. *Economics of Education Review*, 3 (25), 303-313
- TED (2005).** *Türkiye'de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri*. Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara
- Türk Eğitim- Sen (2005).** *Üniversiteli Olmanın Maliyeti*. Türk Eğitim Sendikası Yayınları, Ankara
- Vawda, A. (2001).** Human Development Network, Education Team, and, East Asia and Pacific Regio: human development sector unit. The World Bank, Washington, DC, 34-28
- MB (2009).** Gelirler Genel Müdürlüğü Bütçe Gelirleri Faaliyet Raporu. (12 Mart 2010) (<http://www.bumko.gov.tr>)
- OECD (2009).** Education at a Glance. (17 Mart 2010) (<http://www.oecd.org>)
- TÜK (2005).** Eğitim Harcamaları İstatistikleri. (7 Ağustos 2006) (<http://www.tuik.gov.tr>)
- YÖK (1997).** Üniversite Öğrencileri Aile Gelirleri, Eğitim Harcamaları, Mali Yardım ve İş Beklentileri Araştırması. Ankara (2 Kasım 2007) (<http://www.yok.gov.tr>)
- YÖK (2005).** Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu. Kasım, Ankara, (2 Ocak 2008) (<http://www.yok.gov.tr>)
- YÖK (2007).** Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi-Taslak Raporu. Haziran, Ankara, (2 Ocak 2008) (<http://www.yok.gov.tr>)
- YÖK (2007).** Vakıf Üniversiteleri Raporu. Kasım, Ankara, (2 Ocak 2008) (<http://www.yok.gov.tr>)

